

İdeolojik Bir Araç Olarak Hz. Peygamber'in Mirası "Fedek"

Bayram Çınar

Gazi Mesleki Eğitim Merkezi (Öğretmen), MEB, Ankara, Türkiye

Doktora Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, Türkiye

kocacinarby@gmail.com

Orcid: 0000-0002-4886-7610

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 20.02.2020

Kabul Tarihi: 04.04.2020

Öz

Mezhepler tarihinin önemli kaynaklarından olan Milel ve Nihal adlı çalışmasında Şehristanî, erken dönem İslam toplumunun ayrışmasında etkili olan faktörlerden birinin de Peygamber'in mirası olduğunu iddia etmiştir. Sünni yapının merkezi söylemi oluşturduğu varsayıldığında; periferi konumunda olan muhalif söylemin temsilcisi olarak Şia'nın; bu konuya özel bir yer ayırdığı ve ciddi bir literatür oluşturduğu görülür. Mezhepler tarihi yazıcılığında önemli bir yer işgal eden Şia mezhebi, bu konuyu tartışmada öncü adımlar oluşturmuş, Fedek de bu tartışmada sembolik bir anlam kazanmıştır. Geleneksel kültür kalıplarının sağladığı bir dini bakış açısının Şia mezhebini var ettiği düşünüldüğünde, oluşturulan kurguların rivayetleri inşa ettiği, rivayetlerin de dini algılara yön verdiği görülür. Etkileşen bu yapılar; mezhep kalıpları içerisinde dini anlayışlar olarak kendilerini güncellemişlerdir. Böylece Fedek Hz. Peygamber'in mirası olarak tarihsel bir sorun olmaktan daha ziyade sembolik bir anlam alanı haline dönüşmüştür. Söz konusu zaman dilimine ilişkin zengin motifleri de içerisinde barındırmış olması sebebiyle konu tarafımızca çalışma alanı olarak tercih edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fedek, Hz. Peygamber'in Mirası, Şia, Ehl-i Beyt

The Heritage of The Prophet as an Ideological Instrument "Fadak"

Bayram Çınar

Doctoral Student, Ankara Yıldırım Beyazıt University Institute of Social Sciences, Ankara, Turkey

kocacinarby@gmail.com

Orcid: 0000-0002-4886-7610

Research Article

Arrival Date: 20.02.2020

Acceptance Date: 04.04.2020

Abstract

In his book, Milel and Nihal, which is among the important sources of the history of Islamic sects, Şehristanî claimed that one of the factors influencing the separation of the early Islamic society was the heritage of the Prophet. Assuming that the Sunni structure constitutes central discourse; As the representative of the opposition discourse, which is periphery, Shia; It is seen that he devotes a special place to this subject and creates a serious literature. The Shia sect, which occupies an important place in the history writing of sects, has formed pioneering steps in discussing this issue, and Fadak has gained a symbolic meaning in this discussion. Considering that a religious perspective provided by traditional culture patterns leads to the Shia sect, it is seen that the fictions created have built narrations, and narrations have directed religious perceptions. These interacting structures; They have updated themselves as religious understandings in their sect patterns. Thus, Fadak as an inheritance of the Prophet, it has become a symbolic field of meaning rather than a historical problem. The subject has been preferred by us as a field of study since it contains rich motifs for the time period in question.

Keywords: Fadak, The Heritage of the Prophet, Shia, Ahl al- Bayt

1.Giriş

İlk kuşak Müslümanlarının Hz. Peygamber sonrası siyasi döneme hazır bulduklarını söylemek güçtür. Hz. Peygamber'in geldiği sosyal ortamda coğrafya ve tarihin erken dönem Müslümanlarına sunduğu imkânların sınırlı oluşu, bu durumun en önemli sebeplerden biridir. Daha çok sosyal ve siyasal alanla ilişkili bu sorunlar, sonraki dönemlerde inanç sorunlarının bir parçası olarak itikadî mezheplerin ayrışmasında da etkili olmuştur.

Bu mezheplerden Şia; özellikle, Hz. Fatıma ve evlatlarını konu alan sorunları ele alarak, durumu kendi ideolojileri lehine bir avantaja dönüştürme çabası gütmüştür. Onların öne çıkardıkları konulardan biri de Hz. Peygamber'in mirası meselesidir. Öte yandan Şia, bir grup ya da kitlenin sözcüsü olmak yönü ile diğer mezheplerden farklılaşır. Onlar daha çok, *Ali ve Fatıma* merkezli bir *Ehl-i Beyt* anlayışı eksenindeki iddialar ile kurumsallaşma çabası gütmüşlerdir. Toplumsal muhalefetin bu önemli kolu, Hz. Peygamber'in mirası konusunda "*hak sahiplerinin*" sözcülüğünün üstlenerek, bu tartışmaları mezhepsel bir bakış açısıyla ele almıştır. Hz. Peygamber'in mirasının bir parçası olan Fedek arazisi de Şia tarafından *Ehl-i Beyt* bağlamında tartışılmıştır. Bu yönüyle; Şia'nın konuya duyduğu ilgi, hukukî ve sosyal bir sorun olarak değil, Ali evlatlarını ilgilendiren bir tarafı olması sebebiyledir denilebilir. Aksi durumda konunun kavramsal olarak zenginleşerek farklı alanlarla etkileşmesi beklenirdi. Oysa böyle olmamış, tartışmalar ehl-i beyt ve Fedek konusu ile sınırlı kalmıştır.

Bununla bağlantılı olarak tarih içerisinde Fedek'e ilişkin tartışmaların yönü ve şiddeti de Şia'nın iktidar üzerindeki etkinliği ile ilişkili olmuştur. Bu yüzden de tartışmaların odağındaki Fedek arazisinin tarihsel süreçte birçok kez statüsü değişmiştir.

Hz. Peygamber'in mirasının tartışıldığı her zeminde Şii yönlendirmelerle ya özellikle Fedek arazisi konuşulmuş ya da bu tartışmalarda Fedek özel bir yer işgal etmiştir.¹ Öte yandan Hz. Peygamber'in mirası bağlamında konunun Fatıma evladı üzerinden tartışılmış olması ve bu tartışmanın Fedek merkezli oluşu sebebiyle, Şia için Fedek'in sembolik bir anlam taşıdığı, söylenebilir.² Çünkü Hz. Peygamber'in yegâne gayrimenkulü Fedek olmadığı gibi; Hz. Peygamber'in yegâne varisi de Hz. Fatıma değildir. Öyle ise neden tartışma Fedek ve Hz. Fatıma özelinde sürdürülmüştür? Bu sorunun cevabı, Şia'nın derdinin Hz. Peygamber'in mirasının tartışılması olmadığı, fakat miras üzerinden bir ideolojik argüman üretme çabası olduğudur. Öte yandan, Şia tarafından oluşturulan literatür ekseninde Fedek; Şii iddianın inşasında ideolojik araca dönüştürülmüş birkaç konudan biri olmuştur. Buna göre; Şia mezhebinin, *Şiatu Ali* olarak tarihsel yolculuğuna çıkışında, mağduriyet literatürünün, bu inşada önemli bir görev üstlendiği göze çarpar. Şia'nın toplumun geri kalanıyla ayrıştığı kavramlar kümesinde, bu mağduriyet edebiyatının önemli bir ögesi olan Ehl-i Beyt'in hakları içerisinde, Fedek'e de yer vermeleri bu durumun bir göstergesi olmalıdır.

Bu yönüyle Fedek üzerinden Hz. Peygamber'in mirası konusu, tarihsel bir tartışma değil, aktüel bir tartışmadır. Çünkü Şia varoluşsal enerjisinin önemli bir bölümünü "*Al-i beyt'e zulüm edildi*" söylemindeki mağduriyete borçludur. Fedek'in de içinde bulunduğu tarihsel olaylar üzerinden Şia, iddia ve ideallerini diri tutma çabasıdadır. Konunun aktüel olan yanı da budur. Fedek'in bugün konuşuluyor oluşu onun tarihsel ve ekonomik önemi sebebiyle değil, aktüel olarak Şia'nın bu tartışmalardan sağladığı enerjiden dolaydır.

¹ Ömer b. el-Hattab'ın "Peygamber'in Hayber, Fedek ve Beni Nadir olmak üzere, üç yerde kendine mahsus ganimet yerleri vardı" dediği aktarılır. Yahya b. Âdem. *Kitabu'l-Harac İlk Dönem Vergiler* (Arapça/Türkçe). Çeviren Osman Eskicioğlu. Ankara: Ankara Okulu, 2018. s. 47.; Neden diğer Şia tarafından yerler gündeme getirilmemiş de üzerinde konuşulan yegâne taşınmaz Fedek olmuştur sorusunun cevabı, Fedek arazisinin taşıdığı maddi anlamın çok daha üzerinde, üslenmiş olduğu sembolik bir anlam olduğunu gösterir.

² Maverdi Ahkâm-ı Sulataniye'sinde Hz. Peygamber'e ait sekiz farklı gelir getiren araziden bahsetmiş olmasına rağmen bir tek Fedek üzerinde supekülasyon yapılması sembolik anlam bağlamında ancak anlamlı olabilirdi. Geniş bilgi için bkz. Mâverdi, Ebu'l-Hasan, Muhammed bin Habîb. *el-Ahkâmü's-Sultâniyye* (Thk. Ahmed Câd). Kahire: Dâru'l-Hadis, 2006.s. 254-256. Bu konunun sembolik

anlamına ilişkin bir mitolojik anekdot Şii literatür tarafından aktarılmıştır. Buna göre; Abbasi halifesi Harun Reşit, Musa b. Cafer'e: talebine. Musa b. Cafer'in Güney sınırı Aden'e doğu sınırının Semerkant batı sınırının Afrika, Hazar ve Ermenistan'a kadar uzandığını söyler. Bu cevap karşısında imamın egemenlik iddiasını çok doğru anlamış olan Harun Reşid: Gel yerime otur! Zira öyle görünüyor ki bize bir şey kalmıyor! Diyecektir. Bu aktarıma göre Fedek sonraki yıllarda, Şia'nın egemenlik iddiasının sembolik bir karşılığı bir anlam katmanına bürünmüş görünür. Şii literatürde oldukça yaygın olan bu rivayete rastlanamamış olmasına karşın, İmam Musa Kazım'ın, halife Mehdiden Fedek'i daha makul sınırlar içerisinde talep ettiği ve muhtemelen talebinin kendisine verildiği aktarılmıştır. Bkz. El-Abbasi, Ahmed b. Abdulhamid, *Umdetu'l Ahbar fi Medineti'l Muhtar* (Muhammed Tayyib el Ensari). İskenderiye: Amiriye, 1916. s. 337.

Şehristanî'nin Müslümanların üzerinde ihtilaf gösterdiği erken dönem konularından biri olarak ifade ettiği Fedek arazisinin statüsü³ ilk önce tarihin konusudur. Sonra miras hukuku başta olmak üzere hukuk ilminin konusudur. Şia'nın benzerleriyle ayrışmasında etkin bir argüman oluşu sebebiyle de Mezhepler Tarihi'nin konusu olma özelliği taşır.

Şia'nın konuya ilişkin kullandığı argümanlardan biri olarak; Hz. Süleyman'ın, Hz. Davud'a mirasçı kılındığı⁴ yönündeki Kur'anî argüman, konuyu peygamber inancına yakınlaştırmış görünmekte⁵ olsa da hiçbir zaman Kelam uleması peygamberlerin miras bırakıp bırakmayacağı konusunu peygamber inancı eksinde tartışmaya konu etmemiştir. Diğer yandan akaide ilişkin mezheplerin kendine yer bulduğu Milel Nihal türü çalışmalar, dinî ekollerin inanç dünyasını farkına varmak ve inanç alanlarına ilişkin sorunları tesbit açısından önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda, konuya duyduğumuz ilgi; aslında kültürel ve hukukî bir konu olan Hz. Peygamber'in mirası konusu, Şehristanî'nin ümmetin iftirak ettiği meseleler arasında göstermesi sebebiyledir.

2.Hz. Peygamber'in Mirası

Hz. Peygamber'in mirası menkul ve gayrimenkul mallar şeklinde tasnif edilebilir. Bilindiği kadarıyla Hz. Peygamber'in menkul mirası özel/şahsi eşyalarından ibaret olup, bunun dışında onun bir menkul bırakmadığı ifade edilmiştir.

Hz. Peygamber hastalığı esnasında sahip olduğu birkaç dirhemini fakirlere dağıtılmasını istemiştir. Daha önce kölelerini de azat ettiğinden, vefat ettiği esnada o, herhangi bir menkul miras bırakmamıştır denilebilir. Bu yönüyle, Hz. Peygamber menkul olarak dinar ve dirhem bırakmış değildir.⁶ Bazı kaynaklar ondan geriye bineği, giyim eşyaları, zırhı, kılıcı, yüzüğü... vb.

bazı alet ve edevatının yanında sarık ve cübbesinin kaldığını kaydeder. Hırkası, kılıcı ve yüzüğünün devlete kaldığı, bazı ev aletleri ve ayakkabılarının ise Fatıma ve Ali ailesine verildiği kaydedilir.⁷

Hz. Peygamber'in gayrimenkul mirası ise *zevcatu tahiratın* oturduğu hücreler başta olmak üzere, bir de ganimetlerden elde edilen 1/5 (humus) ve Fey olarak elde edilenlerdir. Buna göre Hayber'den alınan humus, Fey olarak alınan Fedek ve Beni Nadir'den kalan araziler bunlardandır.⁸

Enfal suresi 41. Ayete göre, ganimetlerden 1/5 hissesi Hz. Peygamber'e ayrılır, geri kalanlar savaşa katılanlara dağıtıldı.⁹ Hz. Peygamber için ayrılan kısmın 1/5'i ailesi ve akrabalarına verilir, geriye kalan 4/5'i akrabaya (zevi'l-kurba),¹⁰ yetimlere, miskinlere ve yolculardan ihtiyaç sahibi olanlara verilir.¹¹ Hz. Peygamber'in kendi yaşamındaki uygulamalarına uygun bir biçimde sonraki iki halife döneminde de peygamber ailesinin ihtiyaçları bu paydan giderilmiş,¹² geriye kalan pay da kamu yararı için harcanmıştır. Bu uygulamanın kaynağının önemli oranda Hz. Peygamber'in "...Size verilen ganimetlerden bana ancak beşte bir vardır, fazlası bana helal değildir. O beşte bir de yine size geri döner (sizin yararınıza kullanılır)"¹³ telkini sebebiyle olmuştur.

Hz. Peygamber hanımlarının oturmakta olduğu, mescidi nebeviye bitişik odaları, ummuhat-ı müminin ölünceye değin kullanmış, daha sonra da bunlar, Hz. Peygamber'in sadakaları olarak kamuya terkedilmiştir.¹⁴ Fedek'in de içinde bulunduğu gelir sağlayan gayrimenkullerin gelirleri, Hulefa-i raşidin döneminde aynen Rasulullah'ın harcadığı yerlere sarf edilmiş, durum Ali b. Ebi Talip döneminde de değişmemiştir.¹⁵ Peygamberimizin gelir getiren gayrimenkulleri ilk halife Hz. Ebu Bekir döneminde,

³ Milel ve Nihal'de dördüncü makalede Müslümanların ayrıldığı konular arasında altıncı sırada Fedek arazisinin konumuna ilişkin tartışmaları sayarak: Hz. Peygamberden miras olarak devri konusundadır. Bazen veraset ve mülkiyet konusunda Hz. Fatma'nın girişimleri olmuş, Hz. Peygamberden "Biz Peygamberler miras bırakmayız, bizim bıraktığımız sadakadır" meşhur hadisi ile onun bu talebi reddedilmiştir. Bkz. Şehristanî, Ebû'l-Feth Muhammed Abdülkerim. *el-Milel ve'n-Nihal*, (Thk. Ahmed Fehmi Muhammed). Beyrut: Daru'l Kutubu'l İlmiye, 1992.s. 13.

⁴ Bakara, 2/249, 250.

⁵ Musevi, Seyyid Muhammed, *Peşaver Geceleri*, Çeviren Fahrettin Altan, Kadri Çelik, Arslan Başaran, Serdar Aytekin, Yusuf Töre ve Mehdi Aksu, İstanbul: Kevser Yayınları, 2004., s. 510.

⁶ el-Buhârî, *es-Sahih* (thk. Muhammed b. Nâsir en-Nâsir), Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 1422.), Kitab el-Vasâyâ 1, (no: 2739).

⁷ Mâverdi, *el-Ahkâmu's-Sultâniyye*, s. 257.

⁸ Geniş bilgi için bkz. Mâverdi, *el-Ahkâmu's-Sultâniyye*, s. 254-258.

⁹ Ebû Ubeyd, Kâsım b. Sellâm. *Kitâbu'l-Emvâl* (Thk. Muhammed Ammara). Beyrut-Kahire: Daru's-Şuruk, 1989.s. 75.

¹⁰ Peygamberimiz zevi'l kurba payından Haşim oğullarına ve Muttalip oğullarına da pay verirdi. Bkz. Ebu Yusuf, Yakub b İbrahim. *Kitabu'l Harac*. Beyrut: Daru'l Ma'rife, 1979. s. 20.

¹¹ Kasım b. Sellam, *Kitâbu'l-Emvâl*, s. 83.

¹² Ebu Yusuf, *Kitabu'l Harac*, s. 19,20.

¹³ Ebû Dâvûd, *es-Sunen*, (Thk. Muhammed Muhyuddîn Abdulhamîd, Saydâ) Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, tarih yok.), Kitab el-Cihâd 161, (no. 2755).

¹⁴ Mâverdi, *el-Ahkâmu's-Sultâniyye*, s. 257.

¹⁵ Şii değerlendirmelerde Fedek'in statüsünün Ali b. Ebi Talip döneminde de değişmediğini teyid eder niteliktedir. Konuya ilişkin olarak Cafer es-Sadık 'a: "Müminlerin Emiri Ali b. Ebi Talib halife olduktan sonra neden Fedek'i geri almadı? diye sordum" Cafer i Sadık "o bu konuda Rasulullah uymuştur" dedi. Rasulullah Mekke'yi feth ettiğinde Akil b. Ebi Talib onun evini satmıştı, kendisine "ya Rasulullah evine dönmeyecek misin? diye sorulduğunda" Rasulullah

Hız. Peygamber'in varislerince talep edilmiş, fakat yönetim tarafından bu tereke, miras olarak varisler arasında dağıtılmayıp, kamulaştırma yoluna gidilmiştir.

Menkul ve gayrimenkul mirası dışında Hız. Peygamber'in devlet başkanlığı, dolayısıyla siyasal ardılığı da Şiâ tarafından mirasa konu edilmek istenmiş, fakat konu ümmetin maslahatı icabı kamu sorunu olarak ele alınmış ve icma ekseninde çözümlenmiştir. Hilafet konusu olarak ifade edebileceğimiz Hız. Peygamber'in halefi sorunu, Hız. Ebubekir'e biat edilerek çözülmüş görünse de, sürecin tümünde Şii söylem, ümmetin bu kararına razı olmamıştır. Öyle ki; onlar bunu Hız. Ali'ye rağmen sürdürmüş görünüyorlar. Çünkü Hız. Ali, Hız. Fatıma'nın vefaati sonrasında Hız. Ebubekir'e biat etmiştir.¹⁶ Ali b. Ebu Talib'in bu yönde bir iddiası olmasına karşın, öncelikle Şiâ tarafından, daha sonraki dönemlerde ise yine benzer bir anlayışla Abbas oğulları tarafından, hilafet, miras konusu olarak görülmek istenmiştir.

Abbasi halifesi Mansur, Ali evladından Nefsü'z-zekiyye ile girdiği tartışmada; baba tarafından akraba olmayı mirasta öncelikli olmak ile yorumlayarak, rekabette öne geçmeyi amaçlamıştır.¹⁷ Halife Mansur, Ali evladının o gün ki temsilcisi Nefsü'z-zekiyye'ye yazdığı mektubunda: "...Allah amcaıyı baba mesabesinde kıldı. Kadını asabe ve veliler gibi yapmadı. Allah kitabında, anneden önce babayla başladı..."¹⁸ diyerek bu tartışmayı İslam hukuku çerçevesinde sürdürmüş görünüyor. Bu ifadeler Hız. Peygamber'in vefatında amcası Abbas'ın; asabe olarak yegâne varisi olduğunu,¹⁹ dolayısıyla amcası Abbas var olduğu halde, Ali'nin hilafette hakkı olmadığı tezini savunmak için ileri sürmüştür. Halife Mansur'un Abbas oğulları olarak kendilerinin hak sahibi oldukları iddiasına karşı; Şiâ tarafından

tedavüle çok sayıda rivayet sürülmüş ya da var olan metinler tarihsel bağlamları dışında ele alınarak, alanda bir bakış açısı inşa edilmek istenmiştir.²⁰

2.1. Hız. Peygamber'in Gayrimenkul Mirasının Sembolik Bir Parçası Olarak Fedek

Resulullah, Hudeybiye'de; Kureyş ile belirli şartlar üzerinde anlaşarak, belirli bir süre onların tehdit olmasını engelledikten sonra, bir diğer tehdide karşı harekete geçer. Bu tehdit Hayber Yahudileri'dir. Hayber seferinin birçok gerekçesi vardır. Bunlardan biri Medine'den çıkarıldıktan sonra Hayber'e yerleşen Benî Nadîr Yahudileri'nin, Medine'deki Müslüman topluma karşı çeşitli ittifak arayışları iken, diğer bir sebep de onların Suriye ve Irak bölgelerinden gelen ticaret yolu için tehlike oluşturmalarıdır.²¹ Özellikle; bu toplumun Mekke'li müşriklerle doğal partner olma potansiyelleri, o gün için önemli bir tehdit unsuruydu. Tüm bu gerekçelerden sonra, Hız. Peygamber Hayber halkını kalelerinde kuşattı. Hayberliler, Hız. Peygamber'den af dileyerek, can ve mallarının bağışlanmasını istediler. Hız. Peygamber de belirli şartlar altında onlar ile bir anlaşmaya vardı. Bu sırada Hayber halkı ile anlaşmalı olan Fedek halkı²² Hayber halkının başına gelen olaydan haberdar olduğunda, onların başına gelenin kendi başlarına gelmemesi için Hız. Peygamber'e elçi göndererek, topraklarının yarısı karşılığında Hız. Peygamber ile barış yapmak istediler. Hız. Peygamber de onların bu isteklerini kabul etti.²³ Böylece Fedek, savaşız olarak, elde edildi.²⁴ Bu yüzden Fedek statü olarak savaşla alınan Hayber'den farklıdır.²⁵

İslam savaş ve maliye hukukunun müşterek bir kavramı olarak *Fey arazisi* kavramı, Fedek'in konumunu ifade eden kavramlardan olup; *savaşılmaksızın ve anlaşma sonucu elde edilen bir toprak parçası* için kullanılan bir terimdir.²⁶ Fedek, bir

"Akil bize ev bıraktı mı ki?" dedi. İmam Cafer devamla "Biz Ehl-i Beyt bizden zulm ile alınan haklarımızı (bile daha sonra geri almamız,) bu yüzden Ali b. Ebi Talib halife olduğunda Fedek'i almadı" dedi. Bkz. İbn Bâbeveyh el-Kummî, Ebû Cafer Şeyh Saduk Muhammed b. Ali b. Hüseyin, *İlelü'ş-şerai*, Cilt 1. Beyrut: Daru'l Murtada, 2006., s. 155.

¹⁶ Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyâse* (Thk. Ali Şirî), Cilt 1. 2 cilt. (Beyrut: Dâru'l-Edva, 1990), s. 31, vd.

¹⁷ Nahide Bozkurt, "Alioğullarının Siyasal İktidar İstencinde-Abbasi Dönemi-İlk Mücadelesi Muhammed en-Nefsu'z-Zekiyye'nin İsyanı," *Dini Araştırmalar* 5, no. 13 (2002).

¹⁸ Taberî, Ebû Ca'fer İbn Cerîr. *Tarihü'l-Ümem ve'l-Mülûk*. (nşr Ebû Suhayb el-Kermî.). Riyad: Beytü'l-Efkâri'd-Devliyye, tarih yok. s. 1530,1531.

¹⁹ Abdullah b Abbas'ın rivayet ettiği bir hadisteki *asabe* anlayışı ashabın genelinin asabe anlayışı ile örtüşmediği, bu durumun da siyasi anlamlara hamledilerek, Abbas'ın hilafette hakkı olduğu

anlamı yüklenmek istenmiştir. Bkz. Yazıcı, Abdurrahman. «Abdullah b. Abbas'ın Feraiz İlmindeki İctihad ve uygulamaları.» *Journal of Islamic Law Studies*, no. 28 (2016): 307-326. Bu rivayet: "malı belirli pay sahipleri arasında Allah'ın kitabına göre bölüştürünüz, arta kalanı da (ölüye) en yakın erkeğe veriniz." şeklindedir.

²⁰ Ünalan, Abdullah. *İmamet Teorisinin Referanslarında Ehl-i Sünnet ve Şiâ'ya Göre Hadis*. Elips Kitap, 2006.

²¹ Hamidullah, Muhammed. (Hayber) . Cilt 17, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde, 20-22. 1998.

²² Hamidullah Muhammed. *İslam Peygamberi:(Hayatı ve Faaliyeti)*. Çeviren Salih Tuğ. Ankara: Yeni Şafak, 2003. s. 597.

²³ Halife bin Hayyat. *Tarihu Halife b. Hayyât* (Thk. Ekrem Ziya Umari) . Riyad: Daru Tayyibe, 1985. s. 83.

²⁴ Kasım b. Sellam, *Kitâbu'l-Emvâl*, s. 78.

²⁵ Kasım b. Sellam, *Kitâbu'l-Emvâl*, s. 75, 78.

²⁶ Kasım b. Sellam, *Kitâbu'l-Emvâl*, s. 75.

gayrimenkul olarak hicretin yedinci yılından sonra savaşılmaksızın Müslümanların tasarrufu altına girdi. Sözü edilen Fey kavramı, Fedek ile eş zamanlı olarak İslam hukukuna dâhil olmuştur.

Öte yandan, İslam Maliye ve savaş hukukundaki Fey terimi; dinî bir terim olarak anlamını Haşr Suresi 6 ve 7. Ayetlerinden alır. Söz konusu ayetler, kavrama hem anlamını hem de kullanım alanını kazandırmıştır. Bu ayetlerde;

*Allah'ın, onlardan Resulüne verdiği mallara gelince, siz onu elde etmek için ne at, ne de deve sürdünüz. Fakat Allah, elçilerini, dilediği kimselerin üzerine salar, onlara üstün getirir. Allah her şeye kadirdir. Allah'ın, o beldeler halkından, Resulüne verdiği mallar, Allah'a, Resul'e, ona akraba olanlara, yetimlere, yoksullara yolda kalan yolcuya aittir. Ta ki o mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir şey olmasın. Resul size ne verdiyse onu alın, size neyi yasakladıysa ondan sakının ve Allah'tan korkun. Çünkü Allah'ın azabı şiddetlidir.*²⁷

Fey kavramının sözlük anlamı, bu dinî anlamından çok daha geniş bir anlam ifade eder.²⁸ Bu anlamların bazılarını karşılık gelen hukukî anlama da Kur'an'da yer verilmiştir.²⁹

Hz. Peygamber mirasının neleri kapsadığı ile ilgili olmasa da onda nasıl tasarruf edileceği ile ilgili olarak, İslam kültür geleneğinde farklı tartışmalar yaşanmıştır. Bu bağlamda Fedek özelinde cevabı eksik bırakılmış soru, Hz. Peygamber'in vefatından sonra mirasına konu olan malların tasarrufu devlet mi yoksa Hz. Peygamber'in varislerine mi ait olduğudur. Hz. Peygamber sonrası dönemde, konuya ilişkin İslam geleneğinde iki düşünce ileri sürülmüş ve savunulmuştur. Bunlar:

1-Peygamber'in terekesinin her birey gibi varislerine bıraktığı, onun terekesinin de miras olduğudur.

2-Peygamber'in miras bırakmadığı, ailesinin geçimi sağlanmak şartıyla malının Beytü'l mal'a bırakılması gerektiğidir.

2.1.1.Peygamber'in Terekesinin Her Birey Gibi Varislerine Bırakılması Gerekliği, Onun Terekesinin de Miras Olduğu Tezi

Fedek ve Hz. Peygamber'in diğer mirasının varisleri arasında paylaşılması gerektiği düşüncesinin sahipleri, öncelikle Hz. Peygamber'in hukukî mirasçılardır. Hz. Peygamber'in eşleri, çocukları³⁰ ve asabesi olarak amcası³¹ onun hukukî mirasçılardır ve onlar ilk günden itibaren, mirastan doğan haklarının kendi tasarruflarına verilmesini talep etmişlerdir. Bu yaklaşımın sahiplerinin en temel dayanağı, Miras ayetlerinde Hz. Peygamberi istisna eden bir hükmün bulunmamasıdır.³²

Konuyu peygamber mirası ekseninde değerlendiren bu grupların başında da Hz. Peygamber'in hanımları gelir. Yapılan bir aktarıma göre; Hz. Peygamber'in hanımları, Osman b. Affan'ı mirastan doğan haklarını talep konusunda, halife Ebu Bekir'e göndermek için teşebbüste bulunmuş, fakat Hz. Aişe'nin: Resulullah "Biz miras bırakmayız, bizim terekemiz sadakadır" dediğini bilmiyor musunuz?" çıkışıyla, onların bu fikirlerinden vazgeçtikleri aktarılmıştır.³³ Peygamber hanımlarının konu eksenindeki bilinen tek teşebbüsleri de budur.

İlk halife Hz. Ebubekir devrinde Zevcat-ı tahirattan bağımsız olarak, Hz. Peygamber'in amcası Hz. Abbas ve kızı Hz. Fatıma'nın da Peygamber mirasının hukukî varisleri olarak, halifeden haklarını talep ettikleri görülür. Buhari'nin aktardığı bir rivayette: Peygamberimizin kızı Hz. Fatıma ile amcası Hz. Abbâs halife Hz. Ebu Bekir'e geldiler ve Fedek ve Hayber arazisindeki hisselerini istediler. Halife Ebu Bekir onlara; ben Resulullahtan "Biz peygamberler topluluğunun terekesine mirasçı olunmaz. Bizim bıraktığımız her mal sadakadır. Muhammed ailesi, ancak bu

²⁷ Haşr 59/ 6,7.

²⁸ Güneşin insanın başının üstünden batıya doğru kaymasından sonra gölgenin tekrar uzamaya başlamasına "fey" denir. Lügate dönüş anlamına da gelir. Dinî terim olarak ise savaşmadan rakipten alınan mallara denir. Savaş olmadan diplomatik yollarla elde edilen muhaliflerinin mallarına "fey" denmektedir. Savaşmadan uzlaşa ile elde edilen her türlü malları kapsadığı gibi rakibin canlarını korumak için cizye olarak ödedikleri mallar da "fey" kapsamına girer. Fetihden sonra elde edilen toprakların gelirinden pay alıp, işletmesini mülk sahiplerine bırakmak olarak ifade edilen Haraç'ı da fey kapsamında ele alan İslam hukukçuları olmuştur. Bkz. MUSTAFA FAYDA, "FEY", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/fey> (14.02.2020).; Muhtemelen fey'in bu anlam genişlemesi *savad* arazisinde ikinci halifenin yaptığı

uygulama sonucunda olmuştur. Geniş bilgi için bkz. Kasım b. Sellam, *Kitâbu'l-Emvâl*, s. 135-140.

²⁹ Fey kelimesi fiil olarak Kur'an-ı Kerim'de Bakara suresi 226 ve Hucurât 9. ayette "vazgeçmek, geri dönmek" anlamında kullanılmıştır. Ahzâb 33/50; Haşr 59/6,7.; "ganîmet olarak vermek" manasında kullanıldığını görmekteyiz.

³⁰ Hz. Peygamber'in vefaati ettiği sırada hayatta olan yegâne çocuğu Hz. Ali b. Ebi Talib'in eşi Hz. Fatıma'dır.

³¹ Hz. Peygamber'in vefaati ettiği sırada hayatta olan erkek çocuğu olmadığı için hayatta olan yegâne amcası dolayısıyla tek *asabesi* Hz. Abbas'dır.

³² Musevi, *Peşaver Geceleri*, s. 509.

³³ el-Buhârî, *Kitab el-Ferâiz* 3, (no:6730); Ahmed b. Yahya el-Belazuri, *Fütuhu'l-Bıldan*, Çeviri. Mustafa Fayda (İstanbul: Siyer Yayınları, 2013),s. 33.

maldan yerler" dediğini işittim dedi ve ekledi: "Ben Resulullah'ın o maldan yapmakta olduğu tassarruftan başkasını yapmam, gördüğüm hiçbir şeyi de terketmem!"³⁴ Şii yaklaşım bu Hadis'i bizzat Hz. Ebu Bekir'in vaz'ettiği yönündedir.³⁵

Bir başka rivayette; Hz. Fatıma, halife Ebu Bekir'in yanına geldi ve ona: "Sen öldüğünde sana kim varis olacak?" diye sordu. Ebu Bekir: "Evladım ve ailem" diye cevap verdi. Bunun üzerine Hz. Fatıma: "O halde sana ne oluyor da Resulullah'a bizden başkasını vâris yapıyorsun?" dedi. Buna karşılık Ebu Bekir: "Ey Resulullah'ın kızı! Allah'a yemin ederim ki ben, babandan ne altın ne gümüş ne şu ne bu miras aldım" dedi. Fatıma ise: "Hayber'deki hisselerimiz ve Fedek'teki sadakalarımıza ne oldu?" deyince; Ebu Bekir: "Ey Resulullah'ın kızı(!) Ben Resulullah'ın bunlar, Allah'ın hayatta iken bana yedirdiği bir lokmadır; ben öldükten sonra bunlar, Müslümanların ortak malıdır, dediğini işittim" diye cevap verir.³⁶

Öyle anlaşılıyor ki yönetimin peygamber mirasına yönelik aldığı kamulaştırma kararı, mirasçıların hiç değilse bazıları tarafından onaylanmamıştır. Onlar her Müslümana uygulanan; *miras, varisler arasında paylaşılır* uygulamasıyla karşılaşmayı ummuşlardı. Beklentilerinin karşılanmaması ise onlarda hayal kırıklığı oluşturmuştur. İlk halifenin bu tutumunun Fatimetü'z-Zehra'da ciddi bir kırgınlık oluşturduğu ve bununla bağlantılı olarak ölünceye kadar halife Hz. Ebu Bekir'e kırgın olduğu, ifade edilmiştir.³⁷ el-İmame ve's-Siyase'de yer alan bir aktarıma göre, önemli oranda Hz. Fatıma'nın miras olayından dolayı kırgınlığının giderilmesi ve toplumsal zeminde sembolik bir anlam taşıyan Ali'nin bi'atı'nın önündeki en güçlü engelin kaldırılması amacıyla Hz. Fatıma'nın gönlünün alınmasına teşebbüs edilmiş, fakat bu başarısızdır.³⁸

Hz. Peygamber'den kısa bir süre sonra varislerinden kızı Hz. Fatıma ölünce³⁹ konuyla ilgili talepleri

dillendirmek için temsilcilik rolünü bu kez Hz. Fatıma'nın eşi Hz. Ali b. Ebi Talib almıştır. Hz. Peygamber'in mirası konusunda ilk halife Ebu Bekir dönemindeki girişimleri sonuçsuz kalan, fakat tatmin olmadıkları da görülen Hz. Peygamber'in bazı mirasçıları; ikinci halife Ömer b. Hattab döneminde de çeşitli teşebbüslerde bulunmuş görünüyolar.⁴⁰ Bunların birinde Hz. Peygamber'in amcası Abbas b. Abdulmuttalib'in; kardeşinin oğlundan kalan mirasını talep etmek, Hz. Peygamber'in damadı Ali b. Ebi Talib de eşinin mirasını talep etmek amacıyla halifenin karşısına çıkmışlardır. İlk halifenin, Hz. Fatıma'ya aktardığı "peygamberlerin miras bırakmadığı" yönündeki argüman, ikinci halife tarafından bir kez daha tekrar edilmiş görünüyor. Bir farkla ki: İlk halife Ebu Bekir döneminde bu araziler devlet tarafından işletilip peygamber varislerine ve Ehl-i Beyt'e hakları verildi. İkinci halife Ömer b. Hattab döneminde ise, Ali b. Ebi Talib ve Abbas b. Abdulmuttalib'in talepleri üzerine kendi haklarını almak ve arta kalanını ise Beytü'l-mal'a bırakmak üzere halife ile bir antlaşma yaptıkları izlenimi uyandırır.⁴¹ Böylece; önce devlet işletip hak sahiplerine haklarını veriyorken, bu uygulama ile hak sahiplerinden bazıları araziye işletip haklarını alıyor, gerisini başka hak sahiplerine ulaştırmak üzere devlete bırakıyordu. Birinci ve ikinci halifenin bu uygulama farklılığına karşın, arazinin statüsünde ise herhangi bir değişim olmamış görünüyor.⁴²

Resulullah'ın *safiyy*⁴³ hükmünde olan ve en çok bilinen üç taşınmazı vardı. Bunlar: *Benî Nadir, Hayber ve Fedek mallarıdır*.⁴⁴ Benî Nadir'den edinilen malları, Hz. Peygamber'in ani ihtiyaçları için ayrılmıştı. Fedek ise, misafir ve yolculara tahsis edilmişti. Hayber topraklarına gelince; Hz. Peygamber bunları üçe ayırmış; bunlardan ikisini Müslümanlar arasında taksim etmiş; bir parçasını da kendisi ve ailesinin ihtiyaçlarına ayırmıştı; bu gelirden arta kalanı ise

³⁴ el-Buhârî, Kitab el-Ferâiz 3, (no: 6725-6726), İbn Hacer, el- Askalânî, *el-İsâbe fi temyîzi's-sahâbe*. Çeviren Seyfullah Erdoğan, İstanbul: Sağlam Yayınevi, 2011.s. 122.

³⁵ Musevi, *Peşaver Geceleri*, s. 508- 510.

³⁶ el-Belazuri, *Fütuhu'l-Bıldan*, s. 34.

³⁷ el-Buhârî, Kitab el-Ferâiz 3, (no: 6726).

³⁸ İbn Kuteybe, *el-İmame ve's-Siyâse*, Cilt 1. 2 cilt., s. 31.

³⁹ Konuya ilişkin iki rivayet var bu rivayetlerden biri Hz. Fatıma'nın babasından 75 gün sonra öldüğü yönündedir. Bkz. İbn Kuteybe, *el-İmame ve's-Siyâse*, Cilt 1. 2 cilt., s.31.; Hz. Peygamberden altı ay sonra öldüğü de gelenekte aktarılmıştır. Bkz. Ebu'l-Abbas Abdullah b. Şirşir Nâşî el-Ekber, *Mesâilü'l-İmame min Kitâbi'l-Evsât fi'l-Makâlât*, (thk. Josef van Ess) (Beirut: Franz Steiner, 1971), s. 10,11.

⁴⁰ Bu eserde dile getirilen Hz. Abbas'ın Fedek'i Hz. Peygamber'in mirası olarak talep ettiği, Hz. Ali b. Ebi Talib'in ise eşine Hz.

Peygamber'in başışı olarak verildiği yönündeki talebi ile tartıştıkları İslam tarihinin genel söyleminden eksik bıraktığı tartışmanın konusunu ifşa etmekle farklılaşır. Bkz. El- Abbasi, *Umdetu'l Ahbar fi Medineti'l Muhtar*, s. 336,337.

⁴¹ ez Zuhri, İbni Şihab. *El Megazi, İlk Dönem İslam Tarihinde Savaşlar* (Arapça -Türkçe). Çeviren Mehmet Nur Akdoğan. Ankara: Ankara Okulu, 2016, s. 156,157.

⁴² ez Zuhri, *El Megazi, İlk Dönem İslam Tarihinde Savaşlar*, s. 156,157.

⁴³ Safiyy: Hz. Peygamber'in savaşta elde edilen ganimetler, taksim edilmeden önce seçip aldıkları veya savaşız ele geçirilen feylerin Hz. Peygamber'e ait olanlarına verilen addır. Geniş bilgil için bkz. Kasım b. Sellam, *Kitâbu'l-Emvâl*, s. 75,76.

⁴⁴ Kasım b. Sellam, *Kitâbu'l-Emvâl*, s. 75.

Muhacirlerin fakirlerine verildiği aktarılmıştır.⁴⁵ Nadir oğullarının hurmalıkları Fey olarak resulullah'a ait olduğu halde, onun bunu Muhacirler arasında taksim ettiği de rivayet edilir. Bu maldan Ensar'dan sadece ihtiyaç sahibi iki kişiye pay vermiştir. Bundan arta kalan kısmı ise mirasa konu olan gayrimenkullerdir.⁴⁶ Fedek başta olmak üzere; Hz. Peygamber'e ait gayrimenkullerin miras olarak aktarılmadığı; bunların borçlu ve yolcuların ihtiyacını karşılamak üzere vakıf olarak kaydedildiğine ilişkin bir rivayet de peygamberimizin Cüveyriye validemizden yana Hz. Peygamber'in kayın biraderi Amr ibnu'l-Hâris'den aktarılmıştır.⁴⁷

Hz. Peygamber'in Fey'den ve ganimetten müellife i-kulub'a da toplumsal barış ve kamu yararı amacıyla ödeme yaptığı bilinmektedir. Hz. Peygamber'in sağlığında onun bu uygulaması da çeşitli tartışmalara konu edilmiş, bu tartışmaların birinde Hz. Peygamber'in gözettiği hassasiyetlerden haberdar olmayanlar, onu adaletsiz davranmak ve hakkı gözetmemekle itham etmişlerdi.⁴⁸ Kendilerinin ihmal edildiği gerekçesi ile Ensar'ın da Hz. Peygamber'e kırgınlık gösterdikleri gözlenmiş, fakat sonuçta Hz. Peygamber konuya ilişkin açıklamalar yaparak onların gönlünü almayı başarmıştır.⁴⁹

Miras tartışmalarından bağımsız olarak, Hz. Fatıma'nın, Fedek arazisinin Hz. Peygamber tarafından kendisine bağışlandığı iddiasının da süreçte gündeme geldiği ifade edilmiştir. Hz. Fatıma, ilk halifeden Fedek 'in Hz. Peygamber'in sağlığında kendisine hediye edildiği iddiası ile Fedek'i istediği, halifenin de ondan iddiasını ispat için şahit talep ettiği, aktarılmıştır. Bunun üzerine Fatıma, Ümmü Eymen ile, Hz. Peygamber'in azadlısı *Rebah*'ı⁵⁰ şahid olarak getirir.⁵¹ Halife Ebu Bekir: Bu hususta ya iki erkeğin veya bir erkek iki kadının şahid olabileceği, var olan durumun eksik şahadet olacağı gerekçesi ile bunu kabul etmemiş görünür. Belazurî'nin konuya ilişkin aktardığı bir başka rivayet ise şöyledir: Hz. Fatıma, halife Ebu Bekir'e: "*Resulullah Fedek'i bana ayırdı, bunu bana ver!*" dedi. Kendisine Ali b. Ebi Talib şahitlik yaptı. Ebu Bekir kendisinden bir şahid daha isteyince; Ümmü

Eymen, ona şahid oldu. Bunun üzerine Ebu Bekir: "*Ey Resulullah 'ın kızı! İki erkek veya bir erkek iki kadından az kimselerin şahitliğinin caiz olmadığını bilirsin!*" deyince; Hz. Fatıma da çekilip gitti.⁵² Bu iki rivayet arasındaki sorun rivayetlerin birinde Ali'nin diğerinde ise Rabah'ın olmasıdır. Ümmü Eymen ise her iki rivayette ortaktır.

Şia konuyu, çok taraflı olan miras olmaktan çıkararak; Hz. Fatıma'ya yani Hz. Peygamber'in kızına hediyesi şekline dönüştürerek, Fedek'i diğer varislerin hak talebi sınırları dışına çıkarmak ister. Halife Ebu Bekir'in aktardığı şekliyle; *peygamberlerin miras bırakmadıkları* yönündeki aktarımın da dışında bir alana taşınmayı amaçlayan hediye teorisi, Hz. Fatıma'nın neden Hz. Abbas ile birlikte bu talepte olduğunu izahta yetersiz kalacaktır. Zira bırakılmış bir hediye söz ediliyorsa, bundan diğer varislerin de haberdar olması beklenir. Oysa durum, bunun aksini gösterir. Hz. Abbas'ın tavrından anlaşılan, onun ya bu hediye edilişten haberdar olmadığı ya da bunu bilmezden geldiğidir. Kaldı ki Hicretin yedinci yılından beri Müslümanların kontrolündeki bu arazinin gelirlerinin akıbetini daha fazla kimsenin bilmesi gerekir.

Öte yandan Şia, hediye teorisini İsra suresi 26. Ayeti'nin tefsiri olduğu ve bu manayı Cebrail'in Hz. Peygamber'e bildirdiği iddiasındadır.⁵³ Durum böyle olunca, tebliği ilgilendiren bir konuda Hz. Peygamber'in bunu tebliğ etmemiş ve gizli bırakmış olması görevini yerine getirmediği anlamı taşır. Hz. Peygamber'in bunu gizli bırakması düşünülmeceğine göre, geriye tek seçenek kalır ki; Şia'nın iddiası, ashabın bunu bildiği fakat gizledikleri şeklindedir.⁵⁴

Konuyu, Resulullah'ın mirası dışına çıkarıp, diğer mirasçıların söz hakkının olmadığı bir alan olan hediyeye dönüştürerek, Şii iddianın önemli bir argümanı haline getirmek çabası⁵⁵ - ki buna göre bile-konu hala inandırıcı olmaktan oldukça uzak görünür. Zira "*Akrabaya, yoksula ve yolda kalmış yolcuya haklarını*

⁴⁵ el-Belazuri, *Fütuhu'l-Büldan*, s. 20,21; Kasım b. Sellam, *Kitâbu'l-Emvâl*, s. 76.

⁴⁶ ez Zuhri, *El Megazi, İlk Dönem İslam Tarihinde Savaşlar*, s. 62,63.

⁴⁷ el-Belazuri, *Fütuhu'l-Büldan*, s. 35, 36.

⁴⁸ Mâverdi, *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*, s.203; İbn-i Hişâm, Ebû Muhammed Cemaleddin Abdülmelik, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Beyrut: Daru İbn Hazm, 2009, s. 586-591.

⁴⁹ İbn-İ Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 586-591.

⁵⁰ Bazı rivayetlerde Rebah yerine eşi Ali b. Ebi Talib'in şahid olarak getirildiği fakat akrabalık sebebiyle şahadetin sakıt olduğu bu sebeple kabul edilmediği aktarılır.

⁵¹ el-Belazuri, *Fütuhu'l-Büldan*, s. 34.

⁵² El-Abbasi, *Umdetu'l Ahbar fi Medineti'l Muhtar*, s. 336.

el-Belazuri, *Fütuhu'l-Büldan*, s. 34.

⁵³ Musevi, *Peşaver Geceleri*, s. 507, 508.

⁵⁴ Musevi, *Peşaver Geceleri*, s. 508.

⁵⁵ Musevi, *Peşaver Geceleri*, s. 544.

ver, fakat saçıp savurma.”⁵⁶ Anlamındaki ayette akraba Fatıma olarak tesbit edilip Fedek ona hediye edildiğinde, aynı ayette sözü edilen yoksul ve yolda kalmışların haklarının nasıl gözetileceği, Şii yorumda anlamlı bir karşılık bulamamış görünüyor. Konuya ilişkin ideolojik bir yaklaşım tercih eden Şii kaynaklar tarafından, dikkat çekilen işarî yorumlarda Fedek arazisinin Fatıma’ya verilmesinin kastedildiği ifade edilmiş⁵⁷ Peygamber mirasının artakalanın diğerlerinin durumuna ise ilgi duyulmamıştır. Bu görüş; Şii çevreler arasında da büyük bir rağbet görmüştür. Diğer yandan söz konusu bu rivayetler Sünni kaynaklarca da paylaşılmıştır.⁵⁸

2.1.2.Hz. Peygamber’in Terekesinin Beytü'l-Mal’a (Kamuya)Bırakıldığı, Peygamber’in Varislerinin Bakımının İse Bu Maldan Sağlandığı Tezi

Bu tez, aslında devlet başkanının Hz. Peygamber’in velisi olduğu iddiasına destek sunan bir tezdır. Hz. Peygamber’in mirası üzerindeki tasarrufları, Hz. Peygamber sonrası iktidarın meşruiyetinin tartışma dışı tutulmasında etkili olmuş bir konudur. Hz. Fatıma’nın, hak talebi çerçevesinde Hz. Ebubekir’e başvurması, fiili olarak onun otoritesini tanıdığı anlamı taşır. Bu durum, siyasal bir argüman olarak, gözden uzak tutulamayacak kadar önemli bir ayrıntıdır.

Öte yandan Hz. Peygamber’in hayatında ona 1/5(humus) ten bir pay verilir, o da bunu kendisinin, ailesinin, ihtiyaçları için harcardı. Hz. Peygamber’in vefatından sonra, bu payın verilip verilmeyeceği hususunda ihtilâf edilmiştir.

Peygamberlerin miras bırakacağını kabul eden görüşe göre, bu pay Resulullahın mirasçılara verilir.⁵⁹ Ebu

Sevr’e göre ise bu pay halifenin mülküne geçeceği ve halkın işlerine harcanacağı yönündedir. Ebu Hanife’ye göre, Resulullah’ın vefatıyla bu pay düşmüştür. Şafii’ye göre ise, Resulullahın vefatıyla bu pay ordunun yiyeceği, binek hayvanları, silâh yapımı ve hazırlanması, kadınların, imamların maaşı için ve Müslümanların genel menfaatları için harcanacağı şeklindedir.⁶⁰ Hz. Peygamber’in uygulamalarından edinilen izlenim; İslam hukukunda Fey mallarının kullanımına ilişkin yol gösterici bir rol oynamış gibi görünür. Buna göre: Hz. Peygamber, Fey arazilerinden elde edilen gelirleri, konuya ilişkin ayetlerden edinilen kanaate göre *kamu giderlerine, misafirlere, ihtiyaç sahiplerine ve ailesine* harcadığı şeklindedir.⁶¹

Hasan Basri’nin görüşüne göre; düşman ordusunda bulunan mal, alet ve edevat galip gelen askerlerin, toprak ise Müslümanlarındır. Ebu Bekir (Ayyaş) ise bu toprağın dağıtılıp dağıtılmayacağı, devlet başkanın karar vereceği bir meseledir.⁶² Dilerse bu toprağı taksim eder, dilerse etmez yorumu konuya ilişkin ciddi bir açılım sağlamış, konuya ilişkin yönetici tasarruflarına imkân vermiştir.

Hasan Basri ve Ebu Bekir Ayyaş’ın verdikleri bu fetva; aslında Fey ile ilgili değil, ganimet ile ilgilidir. Görüldüğü kadarıyla bu fetvada devlet başkanına bir muhayyerlik alanı bırakılmıştır. Onların devlet başkanına tanıdıkları bu tercih imkânı bir keyfilik değil konuya ilişkin iki farklı rivayeti uzlaştırma becerileri ile ilgili olmalıdır. Ebu Bekir Ayyaş, Peygamber’in Beni Nadir toprakları⁶³ ile Beni Kurayza topraklarını taksim ettiğini geriye dönük okumalarında farkında olmuş olmalıdır,⁶⁴ diğer yandan Ömer b. Hattab’ın Sevad arazisini taksim etmediğini de biliyorlardı.⁶⁵ Zıt

⁵⁶ İsrâ, 19/26.

⁵⁷ İbni Kesir’in Tefsirinde İsrâ suresi 24. Ayete ilişkin yer verdiği değerlendirme şöyledir: *Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize Abbâd İbn Ya’kûb... Ebu Saîd(el hudri)’den nakletti ki; o, “Yakınlara hakkını ver” âyeti nazil olduğunda Rasulallahın Hz. Fâtıma’yı çağırıp ona Fedek arazisini verdiğini söylemiştir. Sonra Bezzâr der ki: Bu hadîsi Fudayl İbn Merzûk’tan yalnız Ebu Yahya et-Teymî’nin ve Humeyd İbn Hammâd’ın rivayet ettiğini biliyoruz. Bu hadîsin isnadı sahîh olsa da hadîs müşkildir. Çünkü âyet Mekke’de inmiştir. Fedek ise, ancak hicretin yedinci senesinde Hayber’le birlikte fethedilmiştir. Öyleyse bu ikisinin birlikte söz konusu edilmesi nasıl mümkün olur? Şeklinde dir. Bkz. İbn Kesir, Hadislerle Kur’an’ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları, İstanbul (1988). Çeviren Bekir Karlığa ve Bedrettin Çetiner, İstanbul: Çağrı yayınları, 1988, s. 4724.*

⁵⁸ Şeyh Saduk, Ebu Ca’fer, *Uyun ahhbar al-Rida(Thk.Şeyh Huseyn el A’lemi)*. Cilt 2. Beyrut: Muessestu’l A’lemi, 1984., s. 211.; Musevi, *Peşaver Geceleri*, s. 542-545.

⁵⁹ Mâverdi, *el-Ahkâmü’s-Sultâniyye*, s. 201.

⁶⁰ Mâverdi, *el-Ahkâmü’s-Sultâniyye*, s. 201.

⁶¹ Ebu Yusuf, *Kitabu’l Harac*, s. 23-27.

⁶² Yahya b. Âdem. *Kitabu’l-Harac İlk Dönem Vergiler*, s. 51.

⁶³ Rasulullah Benî Nadîr mallarını ele geçirince ki bunlar Medine’den sürülenlerin ilkidir, Yüce Allah şöyle buyurmuştur: “Kitab Ehinden inkârcı olanlar ilk sürgünde (Haşr) yurtlarından çıkaran O’dur...” (Haşr, 59/2).; Bu ayetteki Haşr’ın manası sürgündür. Bu mallar, Müslümanların kendisi için ne at ve ne de deve sürmedikleri mallardandır. Bundan dolayı Resulullah Ensâr’a şöyle demiştir: “Kardeşleriniz olan Muhacirlerin malları yoktur. Bu sebeple, eğer kabul ederseniz, ya bu mallar (Benî Nadîr’e ait) ile sizin mallarınızın tamamını sizlerle (Ensâr) onlar (Muhacirler) arasında taksim edeyim veya eğer kabul ederseniz, mallarınız sizde kalsın, bu malları yalnızca onlara (Muhacirlere) taksim edeyim.” Ensâr, Hz. Peygamber in bu teklifine şu şekilde karşılık vermiştir: “Bu malları onlara taksim et; ayrıca bizim mallarımızdan istediğin kadarını da onlara ver.” Ensâr’ın bu cevabı üzerine; “...kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları, kendilerine tercih ederler...” (Haşr, 59/ 9) ayeti nazil olmuştur. Bkz. el-Belazuri, *Fütuhu’l-Büldan*, s. 21.

⁶⁴ Yahya b. Âdem. *Kitabu’l-Harac İlk Dönem Vergiler*, s. 51.

⁶⁵ Irak’ın fethedilmesinin ardından başkumandan Sa’d b. Ebû Vakkâs, gazilerin bu toprakların da diğer ganimet malları gibi kendilerine dağıtılması taleplerini Halife Ömer b. Hattab’a ilettilerinde; halife bu konuyu şurada sahâbe ile etraflı şekilde

gibi duran bu iki uygulamayı telif etme yoluna girdiler. Zira Hz. Ömer'in delil olmaksızın Hz. Peygamber'e muhalefet etmeyeceği varsayımı ile uygulama örneklerini birleştirerek, bir ortak nokta ve bir ortak sonuç çıkardılar. Bu konudaki tasarruf yetkisi devlet başkanının inisiyatifindedir, şeklindeki bu sonuçla hem iki farklı uygulamayı uzlaştırdılar hem de Ömer b. Hattab'ı peygamber sünnetine muhalefet etmek ithamından kurtarmış oldular ki bu önemli bir alan açma becerisidir.

Raşid halifeler döneminde Fedek arazisine son şeklini veren ikinci halifenin uygulaması olmuş görünüyor. Buna göre; Fedek Yahudilerinin yaşanan bazı hadiselerden sonra Suriye'ye göç ettirilmesi esnasında ikinci halife Ömer b. Hattab, Fey statüsündeki Fedek arazisinin geri kalan bölümüne değer takdir ettirerek ve bedelini Fedek halkına ödeyerek, arazinin tümünü kamulaştırmıştır. ⁶⁶ Ganimet statüsündeki Sevad arazisi üzerinde de yine ikinci halifenin tasarruf yetkisini kullanarak Fey arazisi muamelesi yapması⁶⁷ gerek Fey, gerekse ganimet arazileri hakkındaki yönetici tasarrufunu gündeme getirmiş, bu tarihten sonra da ganimet arazileri de Fey arazileri gibi kamu yararı için harcanmıştır. Erken dönem uygulamalarını modelleyen fıkhi mezhepler de konuyu peygamber mirası çerçevesinde halife uygulamaları temelinde tartışmışlardır. ⁶⁸

Ganimet mallarının idare tarafından Fey hükmüne dönüştürülmesi, daha geç dönemlerde konuya ilgi duyan fakihlerin dikkatinde kaçmadığı, diğer yandan onların idarenin elini rahatlatmak yönlü tavır aldıklarını da gösterir.⁶⁹ *Kuvvet yoluyla fethedilen arazi konusunda devlet reisi muhayyerdir. Dilerse bu tip araziyi*

tartışmıştır. Aktarıldığı kadarıyla Abdurrahman b. Avf, Zübeyr b. Avvâm gazilere dağıtılmasını telkin ve tavsiye etmişlerken, Osman b. Affan, Ali b. Ebi Talib, Talha b. Ubeydullah, Muâz b. Cebel ve Abdullah b. Ömer ise dağıtılmamasını savunmuşlardır. Sonuçta halife Ömer önceki uygulamaların aksine savaşla elde edilen toprakların diğer ganimet malları gibi dağıtılmayıp bütün Müslümanların yararına vakıf olmak üzere sahiplerinin elinde bırakılmasına karar vermiştir. Halife, ordu komutanı Sa'd b. Ebû Vakkâs'a yazdığı mektubunda ganimetleri Müslüman askerlere bölüştürmesini, arazi ve nehirleri ise işleyicilerine bırakmasını ve bunlardan elde edilecek gelirlerin bütün Müslümanların atıyyelerine dâhil edilmesini emretmiştir. Bkz. Ebu Yusuf, *Kitabu'l Harac*, s. 24.; Halife bu uygulamasıyla toprağın elde edilmiş şekline göre hakkında hüküm vermek uygulamasına son verilerek, kişinin tasarrufunda mı yoksa umumun tasarrufunda mı ayrımı üzerinden ganimet ve fey ayrımının yapıldığına şahid olmaktadır. Savaş ile alınmış bir toprak savaşanlar arasında bölüşülme uygulaması sona erdirilerek, ümmetin tümünün kullanımına uygun bir statüye kavuşturulmuştur. Bu tarihten sonra da Savaş ile alınmış olan toprak ve araziler Fey muamelesi görmüştür.

⁶⁶ Kasım b. Sellam, *Kitâbu'l-Emvâl*, s. 78,79.

ganimet kabul edip hak sahipleri arasında bölüştürür, dilerse de bütün Müslümanlara ait bir Fey hükmünde ele alarak taksim etmez ve kamu yararına kullanır şeklinde bir uygulamayı sonuç vermiştir.

Ebu Ubeyd Kasım b. Sellam'a göre; biri *ganimet*, diğeri *Fey*'le ilgili olan her iki hüküm de makbul ve uygulanabilir. Ancak bu hususta Süfyan b. Said'in de dediği gibi *devlet başkanına verilmiş bir davranış serbestisi vardır*. Bu görüşe göre, Hz. Peygamber'in uygulaması. Hz. Ömer'in uygulaması ile çelişmez ⁷⁰ yorumunda bulunarak içtihadın kaynaklarına gönderme yapar.

Fedek konusunda ve peygamber mirasının geneli konusunda yetkinin halifeye verilmiş olması, Fedek'in birçok kez el değiştirmesine ve farklı statüler kazanmasına neden olmuştur. Sünni ulemanın konuya ilişkin yetkiyi halifeye veren tutumları, İslam fıkına yansımış ve konuya ilgi duyan halifeler, peygamber mirası konusunda farklı tasarruflarda bulunmuşlardır. Şia ise bu davranış serbestisini kendi tezlerinin doğruluğuna ikna olmuş halifelerin, Fedek'i gerçek sahibi olan Ehl-i Bey'te verdikleri şeklinde analiz etmiştir.⁷¹

Ebu Ubeyd; *Kitabu'l Emvâl* adlı eserinde *İdarecilerin Tasarrufu Altında Bulunan Mallar* başlığı altında ele aldığı konuya, Hz. Peygamber'in mirası ile başlamıştır. Eserinin muhtelif yerlerinde yazar, Fey hakkında tasarruf yetkisi *devlet başkanı*, *imam* yahut *halifenin* yetkisindedir vurgusu yapar. ⁷² Halifenin *ganimet* konusunda tasarruf yetkisinin bulunduğu ise zaten bilinen bir konudur. Bu konuda da genellikle Hz. Ömer'in Sevad arazisi konusundaki tasarrufu⁷³ delil olarak kullanılır.⁷⁴

⁶⁷ Kasım b. Sellam, *Kitâbu'l-Emvâl*, s. 129.

⁶⁸ Makrizi, Takiyyuddin, *Kitabu'n-Niza ve't-Tehasum fi ma beyne Beni Ümeyye ve Beni Haşim*, (Thk. Huseyn Munis), Kahire : Daru'l-Maarif, 1988., s. 48.

⁶⁹ Kasım b. Sellam, *Kitâbu'l-Emvâl*, s. 135-138.

⁷⁰ Kasım b. Sellam, *Kitâbu'l-Emvâl*, s. 137,138.

⁷¹ Musevi, *Peşaver Geceleri*,s. 542-544.

⁷² Kasım b. Sellam, *Kitâbu'l-Emvâl*, s. 133.

⁷³ El- Abbasi, *Umdetu'l Ahbar fi Medineti'l Muhtar*, s.336.; Ömer bin Hattab , Irak'ı fethettiği zaman Sad bin Ebi'l Vakkas'a yazdığı mektupta: "Mektubun bana ulaştı. (Mektubunda diyorsun ki). İnsanlar hakları olan ganimetleri ve Allah'ın kendilerine ihsan buyurduğu Fey'i aralarında taksim etmeni istemişlerdir. Sana getirmiş oldukları ne kadar menkul mal varsa onu hazır bulunan müslümanlar arasında taksim et. Ancak arazi (tarıma elverişli toprakları) taksim etmeyerek işleyicilerinin elinde bırak, vergiler karşılığında işlensin ve ondan alınacak vergiler Müslümanların ihtiyaçlarına sarfedilsin...."diyerek ganimetler hakkında da tasarruf yetkisini kullanmış görünür. Bkz. Kasım b. Sellam, *Kitâbu'l-Emvâl*, s. 136.

⁷⁴ Kasım b. Sellam, *Kitâbu'l-Emvâl*, s. 134.

Resulullah'a ait Fey konusunda, ikinci halifenin yaptığı uygulama şöyledir:

...Ebu Bekir ben Resulullah'ın velisiyim, dedi ve Ebu Bekir bu malları teslim aldı ve o mallarda Rasulullah'ın yaptığı gibi tasarruf etti. Allah bilir ki, Ebu Bekir bu hususta doğru yoldadır, hakka uyucudur. Sonra Ebu Bekir vefat etti. Bu sefer ben Ebu Bekir'in velisi oldum. Ve o malları teslim aldım, emirliğimin iki senesinde o mallarda Rasûlullah'ın ve Ebu Bekir'in yaptığı gibi tasarruf ediyordum. Allah biliyor ki, ben de bu tasarruf hususunda doğru, itaatli, doğru yolda yürüyen ve hakka uyan biri idim. Sonra siz ikiniz (Abbas ve Ali) bana geldiniz, benimle konuştunuz. Sözüünüz bir, işiniz birdi. Ey Abbâs, sen bana geldin, kardeşinin oğlu tarafından miras hissene istiyordun. Alî de geldi; o da karısı Fâtima'nın babasının mirâsından olan payını istiyordu. Ben de sizlere: Rasulullah *"Biz peygamberler topluluğu vâris olunmayız. Biz ne bırakırsak sadakadır"* buyurdu dedim. Müteakiben o malı size aynı şartla teslim etmek fikri bende ağırlık kazanınca: Resulullahın Ebu Bekir'in ve benim tasarruf edeceğim gibi tasarruf edeceğinize dair Allah'ın ahdi ve mîsâkı üzerinize olmak şartıyla o malları size teslim edeyim, ister misiniz dedim. Sizler de bu şartları kabul ettiniz ve teslim aldınız. (Orada bulunanlara dönerek) Şimdi Allah hakkı için sizlere soruyorum: *Ben bu malları bu şartla Alî ile Abbâs'a teslim ettim mi?* dedi. Topluluk: *Evet teslim ettin*, dediler. Sonra Ömer, Alî ile Abbâs'a yöneldi: Allah adına size soruyorum: *Ben o malları bu şartla sizlere teslim ettim mi?* dedi. Onlar da: *Evet*, diye cevap verdiler. Halife Ömer: *Öyleyken, benden bundan başka bir hüküm mü istiyorsunuz? Allah'a yemin olsun ki, ben o mallar hakkında bundan başka bir hüküm vermem. Bu şartlar içinde bu malları kullanmaktan ileride acze düşerseniz, onları bana geri veriniz; ben onları sizin yerinize (velayet yolu üzere) tasarruf ederim,*⁷⁵ dedi.

Bu metinde gözden uzak tutulmaması gereken konu, yaklaşımın sonra gelen halifenin öncekinin velisi

olarak sorumluluk aldığı yaklaşımıdır. Bu anlayışa göre; Hz. Peygamber'in velisi, hukukî mirasçısı değil, onun ardılı olarak görev üstlenen halifesinin olduğudur. İkinci halife Ömer b. Hattab, bu anlayış çerçevesinde edimlerini meşru bir zeminde tutmakta ve tasarruflarının savunusunu yapmaktadır. Hem de bu savunuyu Hz. Peygamber'in hukukî mirasçılara karşı yapmaktadır ki bu önemlidir. Muhataplarından birinin fıkıh donanımı konusunda öne çıkmış ve ilk üç halife döneminde önemli içtihatlarla imza atmış Ali b. Ebi Talip olması bu müdafaayı daha da önemli bir hale getirir.

Konuya ilişkin bir diğer değerlendirme de peygamber mirasına yapılan muamelenin geride mirasçı bırakmayan birinin malının beytu'l mal'a kalması uygulamasına tabi tutulduğu şeklindedir. Hz. Peygamber'den nakledilen *"...Varisi olmayanın varisi benim..."*⁷⁶ rivayeti, Müslümanlar tarafından varisi olmayanın varisi *devlettir* şeklinde anlaşılmış ve böyle uygulanmıştır. Konudan bağımsız olarak erken dönem İslam anlayışında yakalanmış bu ufuk, kamu hukuku açısından önemli bir kazanım olmuş görünüyor.

Bilindiği kadarıyla Râşid halifeler döneminin başında Hz. Peygamber'in gelir getiren mülkleri ile ilgili tasarruf, Hz. Peygamber dönemindeki uygulamayı aynen sürdürmek yönünde olmuş; bu malların gelirleri kamuya ve peygamber ailesine harcanmıştır. İkinci halife Ömer b. Hattab, yaşanan bazı olaylardan sonra bedelini kamu hazinesinden ödeyerek, Fedek arazisinin geri kalan yarısını da kamulaştırmıştır.⁷⁷ Gelirleri bu dönemde de kamu giderleri ve peygamber ailesine harcanmaya devam edilmiştir. Üçüncü halife Osman b. Affan, Fedek arazisini ikta (işletmesini belirli bir gelir karşılığında birilerine devretmek) olarak verdiği⁷⁸ söylenmişse de konuya ilişkin farklı aktarımların olması sebebiyle bu konu berrak değildir. Dördüncü halife döneminde bu ikta'nın devam edip etmediğini bilmiyoruz. Fakat konu hakkında bilinen durum; dördüncü halife Ali b. Ebi Talib döneminde de bu arazinin statüsünü değiştirecek bir adım atılmamış olduğudur. Bizce ilginç olan Şia'nın yoğun söylem geliştirdiği bir konuda, konunun tarafı olan dördüncü halife Ali b. Ebi Talib'in, Şia'nın iddiaları yönde bir adım atmamış olmasıdır.⁷⁹ Öte yandan dördüncü halifenin bu konuda ekstra bir uygulamaya gitmemiş

⁷⁵ ez Zuhri, *El Megazi, İlk Dönem İslam Tarihinde Savaşlar*, s. 156,157.

⁷⁶ Ebû Dâvûd, *Kitab el-Ferâiz* 8, (no: 2899).

⁷⁷ el-Belazuri, *Fütuhu'l-Büldan*, s. 32.

⁷⁸ İbni Kuteybe, *el-Me'arif*, (Thk. *Ser'et Ukkaşe*). Kâhire: Dâru'l-Meârif, 1960, s. 195.; Üçüncü halifenin Fedek'i iktaya vermesi çokça

eleştirilmiş olsa da o Hz. Peygamber'in Hayber'deki mülkünü Talha b. Ubeydullah'a ikta vermiştir. Bkz. Kasım b. Sellam, *Kitâbu'l-Emvâl*, s.371.

⁷⁹ Ebu Yusuf, *Kitabu'l Harac*, s.19,20.

olması Şiâ içerisinde farklı spekülâtif söylemleri gündeme getirmiştir.⁸⁰ Hz. Ali'nin hilafeti sırasında Fedek'in Ehl-i Beyt'e verilmemesi tavrı İmam Rıza tarafından şöyle ifade edilmiştir: *Biz Ehl-i Beyt başkalarının haklarını almak için çalışırız fakat bizden zulüm yoluyla hakkımız gasp edilse bile bize zulmedenden onu alamaya çalışmayız, bizim hakkımız ancak velimiz olan Allah alır. Biz ise halkın velisiyiz ve onların haklarını alırız kendi haklarımızı değil*⁸¹ şeklinde yorumlanmıştır.

Daha sonraki siyasi iktidarların saltanat evrelerinde ise Fedek, Şii tehdit karşısında siyasi bir araç olarak görev üstlenmiştir. Denilebilir ki sultan halifeler, bazı dönemlerde toplumsal barışın devamını sağlamak amacıyla Fedek arazisini bir araç olarak devrede tuttukları gibi, gerginlik ve kalkışma dönemlerinde de pazarlık aracı olarak kullanmışlardır.

Emevîler döneminde gerginliklerin oldukça arttığı varsayıldığında, Ömer b. Abdülaziz dönemine kadar "Ehl-i Beyt"⁸² lehine bir adım atıldığını söylemek çok güç. İlk Emevi halifesi Muaviye b. Ebu Süfyan, Fedek'i Mervan b. Hakem'e ikta olarak vermiş⁸³ Mervan'da burayı oğulları Abdülaziz ile Abdülmelik'e vermiştir. Daha sonra bunlardan çocuklarına intikal eden arazi, Abdülmelik'in oğulları Süleyman ile Velid, halife olunca, haklarını amcaları Abdülaziz'in oğlu Ömer bin Abdülaziz'e bağışlamışlardır. Konuya ilişkin kamu bildirisi niteliğindeki hutbesinde Ömer b. Abdülaziz:

*Fatıma Fedek'i babasından istedi. Hz. Peygamber: "Senin bunu benden istemen benim de sana vermem doğru değildir" buyurdu. Hz. Peygamber Fedek'in gelirlerini, yolcular ve misafirlere sarf ederdi. Sonra Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali halife olduklarında, Fedek'in gelirlerini, Resulullah'ın sarf ettiği yere harcamışlardır. Muaviye halife olunca Fedek'i, Mervan b. Hakem e ikta olarak verdi. Mervan, Fedek'i, babam Abdülaziz ile Abdülmelik'e bağışladı. Böylece Fedek, benim (Ömer b. Abdülaziz), el-Velid ve Süleyman'ın oldu. El-Velid halife olunca, Fedek'teki payımı istedim; o da bana bağışladı. Süleyman'dan da Fedek'teki payımı istedim O da bana bağışladı. Sonunda Fedek'in tamamı benim oldu. Fedek, benim sahip olduklarımın en değerlisi idi. Şahit olunuz ki ben, Fedek'i eski haline döndürdüm*⁸⁴ der.

Ömer bin Abdülaziz'in bu hutbesi, fedek arazisinin hangi süreçlerden geçerek kendisine ulaştığını ifade etmesi açısından önemlidir. Diğer yandan onun hutbesi kendisinden önceki halifelerin mirasa konu bu arazi üzerinde hangi tasarruflarda bulduklarını ifade etmesi açısından da önemli atıfları barındırır. Ölüm tarihleri arasında 113 yıl bulunan Abbasi halifesi Me'mun (ö. 833) ise Ömer b. Abdülaziz (ö. 720) in iddiasının aksine bir iddia ile Hz. Peygamber'in Fedek arazisini Hz. Fatıma'ya verdiğine kanidir. Onun bu iddia ve uygulamasındaki gerçek amacı görmek için, pratiğin ardındaki sosyal ve siyasal kaosu görmek icap eder.

Halife Me'mun döneminde, Şiî-Emevi ittifakı ile bir Süfyanî isyanının baş göstermesi sebebiyle; muhtemelen Şiî kanadın iktidarla temas kurmalarını sağlamaya dönük bir adım olarak, Fedek'in statüsünde bir değişime gidilir. Zira bu dönemde toplumsal etkinliğini iyiden iyiye arttıran Şiî grupların; Ehl-i Beyt adına devletten talepleri vardır. Bu durum süreçte sosyal kırılganlığı arttıran etkenlerdendir. Me'mun iktidar paylaşımını andıran bir tutum ile konuyu ele alarak, toplumun bu küskün gruplarını devletle barıştırmayı amaçlayan adımlar atmaktadır.⁸⁵ Bu durumda Fedek arazisi, siyasal bir araç rolü üstlenir. Zira Şii grupların sükûnetini sağlamak ve onları kendi iktidarı etrafında toplamak için, Fedek sembolik değeri yüksek bir arazidir. Öte yandan, Abbasi halifesi Me'mun'un, Şiî ekolle sosyal barışı sağlamaya dönük adımları, bununla da sınırlı değildir. Me'mun'un Ali er-Rıza'yı ardıl olarak belirlemesi, Şiî grupların yükselen seslerinin azaltılmak yönündeki bir başka hamlesidir.⁸⁶ Halifenin bu siyasi hamlesi siyasî ortakları olan Şiâ'yı ikna çalışması olarak da görülebilir. Buna karşın Abbasi lider kadrosunun toplumu bir arada tutma yönündeki siyasetini kavrayamayan bazı yorumlar; gelenekte Me'mun'un Şiîliğini gündeme getirebilmiştir. Bize göre; burada net bir biçimde görülmesi gereken, halifenin gerilen toplum gruplarını yatıştırma çabasında olduğudur. Bununla bağlantılı olarak halife daha ileri adımlar da atarak; Ali b. Ebu Talib'i ashabın en faziletlisi ilan edecek, Al-i Beyt'in sembolü yeşil rengi, geleneksel Abbasi rengi olan siyahın yerine kısa bir süre de olsa

⁸⁰ İbn Bâbeveyh, *İlelü'ş-şerai*, Cilt 1., s. 155.

⁸¹ İbn Bâbeveyh, *İlelü'ş-şerai*, Cilt 1., s. 155.

⁸² Burada Ehl-i Beyt kavramı Şiâ'nın kullandığı bağlama uygun bir biçimde Fatıma ve Ali evladına has kılınarak kullanılmıştır.

⁸³ Makrizi, *Kitabu'n-Niza ve't-Tehasum fi ma beyne Beni Ümeyye ve Beni Haşim*, s.48.

⁸⁴ el-Belazuri, *Fütuhu'l-Büldan*, s.35,36. Ömer b. Abdülaziz'in Fedek'i Fatıma'nın çocuklarına verilmesini talep ettiği bilgisi için bkz. El- Abbasi, *Umdetu'l Ahbar fi Medineti'l Muhtar*, s.337.

⁸⁵ Dimitri Gutas, *Yunanca düşünce Arapça kültür: Bağdat'ta Yunanca-Arapça çeviri hareketi ve erken Abbasi toplumu*, çeviri. Lütfü Şimşek (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2003), s. 82.

⁸⁶ Taberî, *Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülük*, s. 1818-1820.

başkent Bağdat'ta sembol olarak kullanılacaktır.⁸⁷ Bu politikanın verimliliği halifeyi ikna etmiş olmalı ki o kendisinden sonraki halifeye amcaoğullarının hukukunu koruması konusunda vasiyette bile bulunacaktır.⁸⁸

Toplumsal barışı sağlamaya dönük bir hediye olarak Fedek'i, Ehl-i Beyt'e veren Me'mun'un emirnamesi (mektubu) şöyledir:

Allah'a hamd, Hz. Peygamber'e salat ve selamdan sonra: Allah'ın dini, Onun Elçisinin, halifelîği ve kendisine akrabalığı dolayısıyla Müminlerin Emiri, Hz. Peygamberin sünnetine uymaya, emirlerini yerine getirmeye, başışta bulduklarını sahiplerine vermeye, sadaka verdiklerine yardım etmeye başkalarından daha lâyıktır. Bundan dolayı sen de, Hz. Peygamber'in başışladıklarına ve sadaka verdiklerine vermeye devam et! Müminlerin Emiri'nin başarısı, Allah'ın yardım ve korumasıdır. Onun rağbeti ise, Allah'a yaklaştıran işlerdir. Rasûlullah Fedek'i, kızı Fatıma'ya vermiş ve ona tasadduk etmişti. Onun bu başışını açık bir şekilde herkes biliyordu. Resulullah'ın ailesi arasında bu hususta bir ayrılık bulunmuyordu. Fatıma da Fedek'in kendisine tasadduk edilenden başkasına ait olmadığını iddia ederdi. Bundan dolayı Müminlerin Emiri, Fedek'in Fatıma'nın mirasçılara iade ve teslim edilmesi görüşündedir. O bu kararı ile hak ve adaleti yerine getirmek suretiyle Allah'a ve Rasulullah'a yaklaşmayı; Hz. Peygamber'in emir ve sadakasının yerine getirilmesini esas almış bulunmaktadır. Ayrıca o, bu hususun Divan defterlerine tescil edilmesini ve valilerine mektuplarla bildirilmesini emretmişti. Hz. Peygamber vefat ettikten sonra, şayet her yıl hac mevsiminde, Hz. Peygamber'in bir kimseye verilmiş sadaka, başış ve benzeri şeylerinin bulunup bulunmadığı ilan edilseydi böyle bir kimsenin sözü kabul edilir ve Hz. Peygamber'in vadettiği şey ona verilirdi. Bu bakımdan, Resulullahın kendisine verdiği şeyler konusunda Fatıma, sözü tasdik edilmeye layık olan kimselerin ilki olmak gerekir. Bunun için Mü'minlerin Emiri, kendisinin azadlısı olan el-Mübarek et-Taberî'ye mektup yazıp, bütün hak ve hukuku, köleleri ve gelirleri gibi şeylerin hepsiyle birlikte Fedek'in

tamamını Resulullahın kızı Fatıma'nın varislerine geri vermeyi emretti. Ayrıca, Müminlerin Emiri'nin Ehl-i Beyt adına görevlendirdiği Muhammed b. Yahyâ b. el-Hüseyn b. Zeyd b. Ali b. el-Hüseyn b. Ali b. Ebi Talib ile Muhammed b. Abdillâh b el-Hasan b. Ali b el-Hüseyn b. Ali b. Ebi Talib'e Fedek'i teslim etmesini istedi. Ey Kuşem! Müminlerin Emiri'nin bu kararının Allah ın kendisine itaat yolunda ona bir ilhamı, Allah'a ve Onun Elçisine yaklaşması için Tanrının ona bahşettiği bir başarısı bil! Ve bu durumu, yanındakilere de bildir. Ey Kuşem! El-Mübarek et-Taberî'ye nasıl davranıyorsan Muhammed b. Yahya ile Muhammed b. Abdillâh'a da aynı şekilde davran; Fedek'in imar ve islahı, gelirinin çoğalması gibi hususlarda inşaallah onlara yardım et! Selamlarımla⁸⁹ diyecektir.

Kendi içerisinde bazı sorunlar da barındıran bu emirname, İslam tarihi aktarımları ile çelişir.⁹⁰ Halifenin buradaki iddiası Resulullah'ın Fedek'i Hz. Fatıma'ya verdiği yönünde iken, yaptığı ima ise Aşhab'ın onlardan bunu esirgediği şeklindedir. Abbasi halifesi Me'mun bunu söylerken büyük babası Hz. Abbas'ı da itham ettiğini ise muhtemelen farkında bile değildir.

Emeviler döneminde sürekli isyan halinde olan Ali Şiâ'sına, Ömer b. Abdulaziz döneminde Fedek üzerinden devlet bir diyalog köprüsü kurmuş görünüyor. Abbasi döneminde de Me'mun bu yönde bir çalışma içerisinde olmuş görüntüsü verir.

Peygamber ailesinden olmanın kendilerine sağladığı avantajın farkında olan Abbasi hanedan ailesi, kendilerine duyulan ilginin Hz. Peygamber'den kaynaklandığını, dolayısıyla dînî hassasiyetleri öncelikle gerektigini de farkına varmış olmalıydılar. Zira toplumun böyle bir beklenti içerisinde olduğu da farkında olunmuş bir konuydu.⁹¹ Ali oğulları ile sağlanan birliği de içine alan davet süreci, bu anlamda önemli bir propaganda aracı olmuştu. Nefsü'z-zekiyye hareketi Abbasi ihtilalinde sağlanmış görünen 'peygamber ailesi' ittifakının bozulduğunu ortaya çıkardığı için önemlidir. Halife Mansur'un, halkın Abbasi ihtilaline olan desteğini tehdit eden ve önemli oranda ulema desteği de alan bu çıkışa tepkisi muhtemelen bu yüzden çok sert

⁸⁷ Nahide Bozkurt, *Mu'tezile'nin Altın Çağı: Me'mun dönemi* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), s. 110-115.

⁸⁸ Taberî, *Tarihü'l-Ümem ve'l-Mülük*, s. 1826,1827.

⁸⁹ el-Belazuri, *Fütuhu'l-Büldan*, s. 36, 37.

⁹⁰ el-Belazuri, *Fütuhu'l-Büldan*, s. 33, 34. El-Abbasi, *Umdetu'l Ahbar fi Medineti'l Muhtar*, s. 336.

⁹¹ Zaman, *Religion and politics under the early 'Abbāsids: the emergence of the proto-Sunni elite*, s. 72.

olmuştu.⁹² İddia sahiplerinin yaşamaması da bu yüzden önemliydi, zira bu durum kontra darbeyi de beraberinde gündeme getirecek bir duruma dönüştürülürdü.⁹³

Süfyanîler adına hilâfet ilanı girişiminin halife Mansur sonrası ve mihne arifesinde ortaya çıkmış olması bu yönüyle şaşırtıcı değildi.⁹⁴ Mansur-Nefsü'z- zekiyye çekişmesi sonrası dönemde, Şîî söylemin ılımlı kanadının önemli kan kaybı yaşadığı, dolayısıyla marjinal Şîî yapılara yönelimin arttığı farkına varılmış olmalı ki iktidar, partner olarak tercih edilebilecek ılımlı kanadın desteklenmesi kararı almıştır. Zira bu dönemde Şîa içerisinde farklı bir din projelerini bile dile getiren, marjinal yapıların ortaya çıktığı söylenmiştir.⁹⁵ Bu ektrimist Şîî yönelimin önemli oranda Mazdekî unsurlarla güçlendirilmiş bir yapılanma olarak Horasan bölgesinde organize olduğu iddia edilmiştir.⁹⁶ Abbasi ihtilalinde önemli bir görev üstlenen Alici söylemin temsilcileri; Emevi yönetimine karşı kuzen ittifakı olarak görev üstlenmiş, fakat daha sonra; Şîî gruplar ihmal edildikleri, ihanete uğradıkları iddiası ile bu ittifakı askıya almıştır. Şîî söylemin temsilcilerinin; ihanete uğramış, kandırılmış oldukları inancı çerçevesinde '*mağdur edilmiş peygamber ailesi*' kavram dağarcığı ile toplum katmanlarından güçlü yardımlar gören Süfyanî isyanları da halife Me'mun döneminde ortaya çıkacaktı.⁹⁷ İdarenin başı olarak halife Me'mun'un, bu tehlikeli zeminde, siyasi müttefiklerini artırmak ve isyancıların sayısını azaltmak yönünde tavır geliştirmesi kadar doğal bir şey olamazdı. Halife de siyasal bir enstrümana dönüşmüş Fedek konusunda, sansasyonel bir karar vererek, orayı Ehl-i Beyt'e verdiğini ilan etmiştir. Onun bu kararı, gelenekte konuya ilişkin verilen kararlarla çelişiyor olsa bile. Me'mun'un geçmişteki uygulamaları itham eden tavrı muhatapları nezdinde özür dilemeci tutumu ile ilgilidir.

3. Şîî İddia

Hiz. Peygamber'in kendisinden sonra Ali b. Ebi Talib'i vasi ve imam olarak belirlediği, fakat ashabın Ali b. Ebi Talib'in hakkını gasp ettiği, tezine bir dayanak olduğunu düşündükleri, argümanlardan biri de Fedek konusundaki iddiadır. Fedek üzerinden söylenmek

istenen; Hiz. Peygamber'in El-i Beyt'i en temel haklarından bile mahrum edilerek, onlara zulm edilmiş olduğudur. Fedek, bu iddianın, tespitinin bir aracı olarak Şîî söylem açısından önemli olmuştur. Yani denilmekte olan şey; Hiz. Peygamber sonrasında ashab, sadece Hiz. Peygamber'in liderlik konusundaki vasiyetine muhalefet etmekle kalmamış, El-i Beyt'e onun bağışladığı hediye de vermeyerek, Ali b. Ebi Talib'in ailesi mağdur edilmiştir.⁹⁸ İşte Fedek; bu mağduriyet edebiyatının aracı ve nesnesidir. Şîî söylemin kuramcılarının da kabul ettiği şekliyle; Fedek konusuna hem miras olarak ilgi duyulmuş hem de onun hediye olarak Hiz. Fatıma'ya verildiği söylenmiştir.

Miras konusu olarak Fedek, Hiz. Peygamberin eşleri, Hiz. Abbas ve Hiz. Fatıma arasında bölüştürüldüğü takdirde Hiz. Fatıma'ya düşecek payın hukukî olarak bir hak olsa bile, ekonomik olarak kayda değer bir anlama karşılık gelmeyeceği varsayılabilir. Fakat girişimleri itibarı ile Hiz. Fatıma buna razıdır. Buna göre; acaba Fedek'in de içerisinde olduğu Hiz. Peygamberin mirasının Şîî iddiada ifade edildiği üzere Ehl-i Beyt'e verilerek; onların kaderlerine terk edilmeleri mi, yoksa Raşid halifeler dönemi ve sonrasında yapıldığı şekliyle Hiz. Peygamber'in mirasının kamulaştırılarak soyunun ekonomik ve sosyal yüklerinin ümmete yüklenmesi mi daha isabetli olmuştur? Daha önce cevabı verilmeyen bu soruya bugün cevap verilmesi Şîî iddianın bu kavramdan daha fazla nemalanmasını engelleyecek envanteri içerisinde taşır.

Diğer yandan, Hiz. Ömer'in kurguladığı mali sistemde, Bedir Savaşına katılanların çocuklarına ikişer bin dirhem tahsis ederken, Ehl-i Beyt'ten olan Hiz. Hasan ve Hiz. Hüseyin'e beşer bin dirhem tahsis etmesi, Fatıma evladına tanınan ayrıcalığın, bir göstergesi olduğu gibi, Şîî söylemin yersizliğinin de önemli bir göstergesidir.⁹⁹ Abbasiler döneminden itibaren *nakib*, *nakibüleşraf* veya *nakibünnükeba* adıyla Hiz. Peygamber soyunun (seyid ve şerif) tespiti ve korunması başta olmak üzere, giderleri Beytül-mal'dan karşılanmış, onlara yönelik harcamalar kamu gideri olarak kabul

⁹² Zaman, *Religion and politics under the early 'Abbāsids: the emergence of the proto-Sunnī elite*, s. 73-76.

⁹³ Zaman, *Religion and politics under the early 'Abbāsids: the emergence of the proto-Sunnī elite*, s. 77,78.

⁹⁴ Mahmut Ay, "Mu'tezile ve Siyaset İlişkisi" (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi 2000), s. 234.

⁹⁵ Zaman, *Religion and politics under the early 'Abbāsids: the emergence of the proto-Sunnī elite*, s. 38.

⁹⁶ Tayeb el-Hibri, *Reinterpreting Islamic historiography: Harun al-Rashid and the narrative of the Abbasid caliphate* (Cambridge: Cambridge University Press, 1999), s. 99.

⁹⁷ Şîî muhalefetin ne denli yoğun bir hal aldığına ilişkin bir değerlendirme için bkz. Ay, "Mu'tezile ve Siyaset İlişkisi" , s. 236-241.

⁹⁸ Musevi, *Peşaver Geceleri*, s. 508- 513.

⁹⁹ el-Belazuri, *Fütuhu'l-Büldan*, s. 664.

edilmiştir. ¹⁰⁰ Çünkü Hz. Peygamber'den yapılan aktarımlar ve onun yaşantısından çıkarılan sonuçlara dayalı olarak Hz. Peygamber'e ve ailesine zekât ve sadaka yemek haram kılınmıştır. Ümmet onların bu özel durumlarını farkında olarak, onların zekât ve sadakaya ihtiyaç duymayacakları bir yaşam sürmeleri temin edilme yoluna gidilmiştir.

Şiâ bunun gerekçe ve felsefesini şöyle analiz etme yoluna gitmiştir:

*"Onların sadaka alması haram kılınmıştır. Çünkü sadaka, insanların sahip oldukları şeylerin kirleridir. Ve insanların bu kirden temizlenmesi, ancak köleleri ve cariyelerine veya birbirlerine verdikleri sadakalarla mümkün olabilir. Fakat humsa (ganimetin beşte biri) gelince bu onlara, zekât yerine helâl kılınmıştır; çünkü onlar, zekât almaktan da men olunmuşlardır."*¹⁰¹

Tüm bunlardan sonra denilebilir ki Şii söylemin Fedek üzerinden geliştirdiği diyalektiğin; ideolojik bir varoluş motivasyonu olduğu, bu söylemle onların Ehl-i Bey'tin hukukunu korumak değil, kendilerine meşru bir anlam alanı oluşturma çabasında olduklarıdır.

Kaldı ki Fedek'in ideolojik tarafı bir kenara bırakılırsa bugün söz konusu arazinin ve dahi iddianın siyasî, hukukî hatta ekonomik bir değeri de kalmamıştır.

Sonuç

Hz. Peygamber'in vefatından sonra onun kurumsal velisi olan yönetici ile Hz. Peygamber'in hukukî varisleri arasında Hz. Peygamber'in mirasının statüsü ve bu mirasta kimin tasarruf sahibi olduğu konusunda tartışmalar yaşanmıştır. Hz. Peygamber'in varisleri; her bireyin sahip olduğu miras alma ve mirasını varislerine devretme hakkına Hz. Peygamber'in de sahip olduğunu düşünerek talepte bulunmuşlardır. Diğer yandan; devlet başkanı olarak halife, peygamber mirasının kamu malı olduğu, buna karşın, Hz. Peygamber'in varislerinin giderlerinin ise devletin sorumluluğunda olduğu anlayışıyla, peygamber mirasını kamulaştırmıştır. Halifeler; Hz. Peygamber'in maliye hukukunda (fey-ganimet-zekât ...vb.) sıradan bir Müslüman ferdin hukukuna tabi olmadığı gibi, miras hukukunda da ona özgü özel bir uygulamanın gerektiğine inanmış ve öyle uygulamışlardır. Bu anlayışın bir sonucu olarak da Hz. Peygamber'in varislerinin ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurumsallaşma yoluna gitmişlerdir. Öte yandan Hz.

Peygamber'in varislerinin bir kısmı ise her mirasçı gibi varis olmak ve hakkını almak çabası göstermişlerdir. İdare hukuku peygamber ailesini peygamber mirasından alıkoymuş, fakat onların ihtiyaç duyacakları işe bedelini de üstlenmiştir.

Tarihin kaydettiği kadarıyla, Hz. Peygamber'in mirası konusunda kızı Hz. Fatıma ve amcası Hz. Abbas, Hz. Peygamber'in varisleri içerisinde bu konuda en çok çaba harcayanlardan ikisi olmuştur.

Konuya ilişkin iki Şii iddiadan bahsedilebilir. Bunlardan ilki Hz. Peygamber'in mirasının bir bölümü olarak Fedek'tir. Bir diğer Şii iddia ise Hz. Peygamber'in Fedek'i Hz. Fatıma'ya bağışladığı (hediye ettiği) şeklindedir. Halifeden talepleri konusunda bir diğer mirasçı Hz. Abbas ile birlikte gidişi, Fedek'in kendisine bağışlandığı yönündeki iddiayı ciddi anlamda zayıflatan bir tutumdur. Peygamber eşlerinin tutum ve tavırları da Hz. Fatıma'nın kendisine bağışlandığı yönündeki iddiadan onların haberdar olmadıkları yönünde bir başka dayanaktır. Zira diğer mirasçıların haberdar olmadığı bir bağış hangi tarih aralığında ve hangi coğrafyada olursa olsun sorun oluşturacaktır. Hz. Fatıma'nın vefatından sonra, ikinci halife Ömer b. Hattab'a intikal eden konu, Ali b. Ebi Talip, Abbas b. Abdülmuttalip, sürtüşmesi de peygamberimizin Fedek'i Fatıma'ya bağışladığı yönündeki tezi zayıflatır.

Ortaya çıkan fiili durum, peygamberimizin gayrimenkul mirasının varlığı ve mirasçıların olduğu gerçeğidir. Konu etrafında sürdürülen polemikler, Şii söylemin peygamber mirası ile mezhep ideolojilerinin merkezi ögesi olan İmamet arasında bir bağlantı kurma çabasıdır. Fedek konusunda üretilen bu yoğun polemik, konuya ilişkin kurgu ihtimalini de güçlendirir görünmektedir.

Kamu adına görev yapan yönetici olarak halife, Hz. Peygamber'in bu arazilerdeki uygulamalarını sürdürmek yönünde tavır almış ve bu tavır ilk dört halife döneminde uygulanma gayreti güdülmüştür. İlginç olan durum ise Ali b. Ebi Talib'in hilafetinde de ilk üç uygulamanın sürdürülmesidir. Bizatihi bu durum bile ideolojik saplantıların belirli olay ve olguları yaşadıkları dönemden çok sonraları bayraklaştırdıkları ihtimalini gündeme getirir.

Emevi ve Abbasi dönemlerinde ise Fedek idare ile Şii gruplar arasında pazarlık konusu olagelmış, bazen

¹⁰⁰ Mâverdi, *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*, s. 157-159.

¹⁰¹ Beygöl, Esra, "İbn Babeveyh El-Kummi (Şeyh Saduk) hayat-eserleri ve itikadi düşünceleri" (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Master tezi, 2007), s. 84.

idareciler Şii ayaklanmaları bastırmak için bu araziyi iyi niyet göstergesi olarak isyancılara ulufe olarak vermişler, bazen de onları cezalandırmak ve hizaya getirmek için ellerinden almışlardır. Konuya ilişkin en bariz iki uygulama Emevî döneminde Ömer b. Abdülaziz'in Fedek arazisinin statüsünü ilk dört halife dönemindeki statüye döndürmesidir. Diğeri ise Abbasi halifesi Me'mun'un Medine Valisine yazdığı mektupla bu araziye Fatıma evladına verdiğini ilan eden mektubudur. Tüm bunlardan sonra Hz. Peygamber'in mirası üzerinden de İmamet doktrinine giden bir meşruiyet zemini inşa çabasında olan Şii ekol, Resulullah'ın mirasını ideolojik bir araca dönüştürme çabasında olmuştur. Bu ideolojik zeminde Fedek özellikle sembolik bir değer taşır.

Fedek arazisi Hz. Peygamber'e aittir. Mirasında tasarruf etme hakkı da ona aittir. Fakat gerek hediye etme gerekse bir başka tasarrufundan mirasçıları haberdar etmesi beklenirdi. Peygamber eşlerinin teşebbüsü ve Hz. Abbas'ın girişimlerinden anlaşıldığı kadarıyla Hz. Fatıma'ya hediye edildiği varsayılrsa bile onların bundan haberdar olmadıkları şeklindedir.

İkinci halifenin, Hz. Ali ve Hz. Abbas'ın inisiyatifine bıraktığı Fedek'te, anlaşmazlık sebebiyle bir kez de hakemlik yaptığı anlaşılmaktadır. Buna göre peygamber ailesinin Fedek'ten yararlandırıldığı, fakat mülkiyetin kamulaştırıldığı anlaşılmaktadır. Bu durum Dördüncü halife Ali b. Ebi Talip döneminde de değişmemiş görünüyor. Sonraki dönemlerde Şii iddianın siyasal ve ideolojik bir görünüm kazanmasında diğeri birçok polemik konusunda olduğu gibi Fedek arazisine ilişkin polemiklerde Şii vasiyet ve imamet iddiasını desteklemekte araç olarak kullanılmıştır.

KAYNAKÇA

- [1] Ay, Mahmut. "Mu'tezile ve Siyaset İlişkisi" Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2000.
- [2] El-Abbasi, Ahmed b. Abdulhamid. *Umdetu'l Ahbar fi Medineti'l Muhtar (Muhammed Tayyib el Ensari)*. İskenderiye: Amiriye, 1916.
- [3] Belazuri, Ahmed b. Yahya. *Fütuhu'l-Büldan*. Çeviren Mustafa Fayda. İstanbul: Siyer Yayınları, 2013.
- [4] Beygül, Esra. "İbn Babeveyh El-Kummi (Şeyh Saduk) hayatı-eserleri ve itikadi düşünceleri". Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Master tezi, 2007.
- [5] Bozkurt, Nahide. *Mu'tezile'nin Altın Çağı: Me'mun dönemi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- [6] —. "Alioğullarının Siyasal İktidar İstencinde-Abbasi Dönemi-İlk Mücadelesi Muhammed en-Nefsu'z-Zekiy'e'nin İsyanı." *Dini Araştırmalar* 5, no. 13 (2002): 107-118.
- [7] Ebu Davud, Suleyman b. el-Eş'ases-Sicistânî. *Sunenu Ebi Davud. (Thk. Muhammed Muhyuddîn Abdulhamîd, Saydâ) Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye*, tarih yok.)
- [8] Ebû Ubeyd, Kâsım b. Sellâm. *Kitâbu'l-Emvâl (Thk. Muhammed Ammara)*. Beyrut-Kahire: Daru'ş-Şuruk, 1989.
- [9] Ebu Yusuf, Yakub b İbrahim. *Kitabu'l Harac*. Beyrut: Daru'l Ma'rife, 1979.
- [10] [el-Buhari, Muhammed b. İsmail. *Sahihu'l-Buhari (thk. Muhammed b. Nâsır en-Nâsır)*, Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 1422.)
- [11] ez-Zuhri, İbni Şihab. *El Megazi, İlk Dönem İslam Tarihinde Savaşlar (Arapça -Türkçe)*. Çeviren Mehmet Nur Akdoğan. Ankara: Ankara Okulu, 2016.
- [12] Gutas, Dimitri. *Yunanca düşünce Arapça kültür: Bağdat'ta Yunanca-Arapça çeviri hareketi ve erken Abbasi toplumu*. Çeviren Lütfü Şimşek. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2003.
- [13] Halife bin Hayyat. *Tarihu Halife b. Hayyât (Thk. Ekrem Ziya Umarî)*. Riyad: Daru Tayyibe, 1985.
- [14] Hamîdullah, Muhammed. *İslam Peygamberi:(Hayatı ve Faaliyeti)*. Çeviren Salih Tuğ. Ankara: Yeni Şafak, 2003.
- [15] —. (Hayber) . Cilt 17, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi içinde*, 20-22. 1998.
- [16] Hibri, Tayeb. *Reinterpreting Islamic historiography: Harun al-Rashid and the narrative of the Abbasid caliphate*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- [17] İbn Hacer el-Askalânî. *el-İsâbe fi temyîzi's-sahâbe*. Çeviren Seyfullah Erdoğan. İstanbul: Sağlam Yayınevi, 2011.
- [18] İbn-i Hişâm, Ebû Muhammed Cemaleddin Abdülmelik. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*. Beyrut: Daru İbn Hazm, 2009.
- [19] İbni Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim. *el-İmâme ve's-Siyâse. (Thk. Ali Şirî)*. Beyrut: Dâru'l-Edva, 1990.
- [20] —. *el-Me'arif,(Thk. Servet Ukkâşe)*. Kâhire: Dâru'l-Meârif, 1960.

- [21] İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an'ı Kerim Tefsiri, Çağrı Yayınları, İstanbul (1988)*. Çeviren Bekir Karlığa ve Bedrettin Çetiner. İstanbul: Çağrı yayınları, 1988.
- [22] Makrizi, Takiyyuddin. *Kitabu'n-Niza ve't-Tehasum fi ma beyne Beni Ümeyye ve Beni Haşim, (Thk. Huseyn Munis)*. Kahire: Daru'l-Maarif, 1988.
- [23] [Mâverdi, Ebu'l-Hasan, Muhammed bin Habîb. *el-Ahkâmu's-Sultâniyye (Thk. Ahmed Câd)*. Kahire: Dâru'l-Hadis, 2006.
- [24] Musevi, Seyyid Muhammed. *Peşaver Geceleri*. Çeviren Fahrettin Altan, Kadri Çelik, Arslan Başaran, Serdar Aytekin, Yusuf Töre ve Mehdi Aksu, İstanbul: Kevser Yayınları, 2004.
- [25] Nâşî el-Ekber, Ebu'l-Abbas Abdullah b. Şirşir. *Mesâilü'l-İmâme min Kitâbi'l-Evsât fi'l-Makâlât, (thk. Josef van Ess)*. Beyrut: Franz Steiner, 1971.
- [26] Şehristânî, Ebû'l-Feth Muhammed Abdulkerim. *el-Milel ve'n-Nihal, (Thk. Ahmed Fehmi Muhammed)*. Beyrut: Daru'l Kutubu'l İlmîye, 1992.
- [27] İbn Bâbeveyh el-Kummî, Ebû Cafer Şeyh Saduk Muhammed b. Ali b. Hüseyin. *Uyun ahhbar al-Rida. (Thk.Şeyh Hüseyin el A'lemi)*. Cilt 2. Beyrut: Muessestu'l A'lemi, 1984.
- [28] —. *İlelü'ş-şerai*. Cilt 1. Beyrut: Daru'l Murtada, 2006.
- [29] Taberî, Ebû Ca'fer İbn Cerîr. *Tarîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk. (nşr. Ebû Suhayb el-Kermî)*. Riyad: Beytü'l-Efkâri'd-Devliyye, tarih yok.
- [30] Ünalın, Abdullah. *İmamet Teorisinin Referanslarında Ehl-i Sünnet ve Şia'ya Göre Hadis*. Elips Kitap, 2006.
- [31] Yahya b. Âdem. *Kitabu'l-Harac İlk Dönem Vergiler. (Arapça/Türkçe)*. Çeviren Osman Eskicioğlu. Ankara: Ankara Okulu, 2018.
- [32] Yazıcı, Abdurrahman. «Abdullah b. Abbas'ın Feraiz İlmindeki İçtihad ve uygulamaları.» *Journal of Islamic Law Studies*, no. 28 (2016): 307-326.
- [33] Zaman, Muhammad Qasim. *Religion and politics under the early 'Abbāsids: the emergence of the proto-Sunnī elite*. Leiden-New york- Köln: Brill, 1997.